

Západočeská univerzita v Plzni

FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

HUMOR V ČESKÉ AUTORSKÉ POHÁDCE 60. LET
DIPLOMOVÁ PRÁCE

*Bc. Klára Havrdová
Učitelství pro 2. stupeň ZŠ, obor ČJ-RJ
léta studia (2012 - 2014)*

Vedoucí práce: Mgr. Brčáková Vladimíra

Plzeň, 2014

ZDE VLOŽIT ZADÁNÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 30. března 2014

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Děkuji paní Mgr. Vladimíře Brčákové za odborné vedení, laskavý přístup a pomoc při psaní mé diplomové práce. Velký dík také patří mé rodině za podporu během mého studia.

Bc. Klára Havrdová

OBSAH

Obsah

1 ÚVOD	6
2 POHÁDKA	8
2.1 Definice pohádky a její rozdělení	8
2.2 Stručná historie světové pohádky	11
2.3 Česká lidová pohádka	13
2.3.1 Dělení lidové pohádky	13
2.3.2 Lidová pohádka v jejích historických a genealogických souvislostech	14
2.4 Česká autorská pohádka	16
2.4.1 Definice autorské pohádky	16
2.4.2 Česká autorská pohádka do 60. let 20. století	18
2.4.3 Česká autorská pohádka 60. let 20. století	20
2.4.4 Česká autorská pohádka po 60. letech 20. století	22
3 HUMOR	26
3.1 Definice humoru	26
3.1.1 Klasifikace humoru	27
3.2 Situační komika	29
3.3 Jazyková komika	29
3.3.1 Zvuková stránka jazyka	30
3.3.2 Lexikální stránka jazyka a syntax	32
3.4 Humor v pohádce nonsensové a novelistické	34
4 INTERPRETAČNÍ ČÁST	35
4.1 Jan Werich	35
4.1.1 Život a dílo Jana Wericha	35
4.1.2 Fimfárum	36
4.2 Miloš Macourek	42
4.2.1 Život a dílo Miloše Macourka	42
4.2.2 Jakub a dvě stě dědečků	43
4.3 Ludvík Aškenazy	45
4.3.1 Život a dílo Ludvíka Aškenazyho	45
4.3.2 Praštěné pohádky	45
5 ZÁVĚR	49
6 SEZNAM LITERATURY	52
7 RESUMÉ	54
8 PŘÍLOHY	

1 ÚVOD

Téma mé diplomové práce nese název Humor v české autorské pohádce 60. let. Inspiraci jsem našla během zajímavých přednášek týkajících se literatury pro děti a mládež.

S pohádkou se každé dítě setkává již od raného dětství. Pomáhá mu utvářet pohled na svět. Některé vysvětlují přírodní zákony nebo mezilidské problémy a rozvíjí jeho fantazii. Pohádky dávají možnost všem svým čtenářům uniknout do jiného světa, kde vše končí dobře. Pohádkové příběhy mají nevyvratitelný pozitivní vliv na výchovu dětí, ať již skrytě nebo otevřeně nám ukazují morální kodex.

Co ovšem ocení nejen dětský čtenář, ale také dospělý, je pobavení a smích, který pohádky přináší. A právě především kvůli komice obsažené v pohádkových textech se nejjeden dospělý člověk navrací rád k jejich čtení. Ne nadarmo se říká, že smích léčí.

Tato diplomová práce je rozdělena na dvě hlavní části - teoretickou a interpretační.

V teoretické části se v první řadě zaměříme na pohádku jako celek. Definujeme ji jako literární žánr a zmíníme hlavní rysy. Uvedeme také některé teorie týkající se vzniku pohádek. Mezi ně patří například teorie migrační nebo antropologická. Dále připomeneme různé možnosti dělení pohádkových textů. Nebude ani chybět pohled na historii světové pohádky.

Poté obrátíme pozornost na českou pohádku, kterou si podle Čeňkové rozdělíme na lidovou a autorskou. Po charakteristice a členění v historických souvislostech se zaměříme na pohádku autorskou. Budeme se zabývat především nonsensovou tvorbou 60. let.

Druhým důležitým tématem teoretické části bude humor a jeho definice. Seznámíme se s hlavními autory, kteří se komikou zabývali. A pokusíme se o rozdělení komiky.

Interpretační část diplomové práce bude zaměřena na analýzu komiky v dílech vybraných autorů 60. let. Jelikož se budeme věnovat především nonsensové próze, rozhodli jsme se pro její hlavní představitele. A těmi podle nás jsou - Jan Werich, Miloš Macourek a Ludvík Aškenazy.

Nejprve se seznámíme se životem a tvorbou Jana Wericha. Poté provedeme analýzu jazykové a situační komiky v jeho díle *Fimfárum* z roku 1960. Rozbor bude doprovázen ukázkami přímo z díla.

Stejným postupem se budeme řídit i při zkoumání díla Miloše Macourka - *Jakub a sto dědečků*. Od Ludvíka Aškenazyho uvedeme soubor *Praštěné pohádky*.

V závěru shrneme zjištěné poznatky, ke kterým jsme došli. Diplomová práce bude opatřena přílohovou částí, ve které se budou nacházet doplňující materiály k uvedeným zkoumaným titulům.

2 POHÁDKA

2.1 Definice pohádky a její rozdělení

Pohádku můžeme zařadit k nejstarším žánrům lidové slovesnosti. Zajímavostí je, že původní texty nebyly určeny pro děti. Příběhy byly psány pro dospělé s cílem pobavit a v souladu s touto skutečností obsahovaly též erotické motivy. Tyto příhody, ve kterých nechybělo ani násilí, byly postupem času upravovány a zjemňovány až do podoby, kterou známe dnes. V současné době považujeme pohádku za základní žánr literatury pro děti.

Pohádkové texty slouží především k relaxaci a zábavě, některé obsahují i ponaučení a mají tedy vliv na výchovu a rozvoj dětí. Příběhy vznikaly na základě mytických představ o vzniku světa a života, zrcadlí v sobě obraz lidové zbožnosti, víru, že dobro zvítězí nad zlem. Základní stavební kámen pohádek představují kouzelné a magické motivy. Ojedinělý není ani výskyt nadpřirozených bytostí, které mohou zastupovat postavy jako ježibaba, černokněžník nebo čert. I zvířata hrají vážnou roli v kouzelných příbězích, stávají se z nich dokonce i hlavní hrdinové. Občas přejímají lidské vlastnosti a hodnoty, proto můžeme hovořit i o antropomorfizaci zvířat v pohádkách.

Neurčitost času a někdy i místa, ve kterém se děj odehrává, představuje typický rys pohádek. Dále je charakteristické užívání magických čísel. A právě číslo tři je tím nejužívanějším. Může se objevovat například v situacích, kdy král má tři syny, princ musí splnit tři těžké úkoly nebo zlatá ryбка za svou záchranu splní tři přání. Souvislost s magičností čísla tři můžeme hledat ve spojitosti s Biblií a trojjediností - Bůh Otec, Bůh Syn a Duch Svatý. Obvykle se vyskytují i násobky tří. Nejedna pohádka začíná větou - Za devatero horami a devatero řekami. A užívaným násobkem je také číslo dvanáct. Jiným magickým číslem je sedmička, se kterou se můžeme setkat například v pohádce *Sedmero krkavců*.¹

Co se týče vzniku pohádky, existuje několik různých teorií. Konkrétně se jedná o mytologickou, antropologickou, migrační, historicko-geografickou a psychoanalytickou teorii.

Mytologickou teorii zastával Jacob Grimm, podle něhož se pohádky opírají o prastaré mýty. Základním kamenem je počáteční chaos, který vládl před začátkem světa.

---

¹ ŠMAHELOVÁ, Hana. *Návraty a proměny: Literární adaptace lidových pohádek*. 1989.

V pohádkách tento počáteční chaos personifikují právě temné síly - neboli záporné postavy. Jako příklad uveďme postavy černokněžníka, hada, vodníka atd. Za podtyp mytologické teorie můžeme brát tzv. solární teorii, kterou ve svých klasických adaptacích zohledňoval Karel Jaromír Erben. Ze světových literárních představitelů byl zastáncem mytologické teorie Alexandr Nikolajevič Afanasjev.²

Migrační teorie se začala vyvíjet v 19. století. Mezi její zakladatele patří anglický badatel Theodor Benfey. Ten tvrdí, že existuje určitá pravlast, která je tzv. matkou pohádek. Konkrétně za tuto pravlast považuje Indii. A odtud se podle něj pohádky od 10. století šířily pomocí kočovných národů a kupců do ostatních koutů Země. Mezi české zastánce této teorie patřili například J. Polívka nebo J. Horák.³

Historicko-geografická teorie je založená na podobném principu jako migrační, ovšem rozšiřuje místo vzniku ještě o Egypt. Tato teorie se stala velice populární ve Finsku, odtud můžeme mluvit o tzv. finské škole.

Antropologickou teorií se od 2. poloviny 19. století začal zabývat anglický antropolog Andrew Lang. Ten odmítl myšlenku migrační teorie, podle které by Indie měla být pravlastí pohádek. Objevil totiž podobné, někdy dokonce stejné pohádkové obsahy, motivy a postavy u primitivních národů v Africe, Americe a Polynésii, a to díky etnografickým a antropologickým výzkumům. Tím vznikla jeho teorie o polygenezi pohádek, která byla později hlouběji rozpracována dalšími badateli.⁴

Podíváme-li se na dělení pohádek, pak nejčastěji je využíváno hledisko podle míry zastoupení fikce na pohádky - kouzelné (fantastické), zvířecí, legendární, pěstounské, kumulativní, etiologické, novelistické.⁵

Fikční svět kouzelných pohádek je vystavěn na magickém vztahu k realitě. Fabule se rozvíjí na etickém principu. Charakter postav se během děje nemění. V syžetových schématech se velice často setkáváme s motivem cesty, překážek, plněním úkolů a slibů. V textu se opakují různé ustálené formule - *Bylo nebylo...*, *Za devatero řekami a devatero horami...* *Žili šťastně až do smrti*. Charakteristický je také numerický kompoziční princip.⁶

Zvířecí pohádka může představovat svět zvířat v paralele se světem lidí, nebo mohou zvířata i lidé vystupovat společně. Základní rozdíl mezi zvířecí pohádkou a bajkou

---

² ŠMAHELOVÁ, Hana. *Návraty a proměny: Literární adaptace lidových pohádek*. 1989.

³ *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984.

⁴ www.theses.cz/id/mqn0pa/autorska_pohadka_v_soucasne_ceske_literature_pro_deti.pdf. 10.03.2014

⁵ LEDERBUCHOVÁ, L.: *Průvodce literárním dílem. Výkladový slovník základních pojmů literární teorie*, 2002.

⁶ www.theses.cz/id/mqn0pa/autorska_pohadka_v_soucasne_ceske_literature_pro_deti.pdf. 10.03.2014

spočívá v tom, že bajka již od svého počátku míří k morálnímu ponaučení. Kdežto zvířecí pohádka si klade za základní cíl pobavit čtenáře.⁷

V legendárních pohádkách vystupují biblické postavy. Nejčastěji Ježíš a jeho apoštolové, můžeme se setkat s příběhy o putování Krista a sv. Petra a dalšími. Jiné mohou vysvětlovat původ některých přírodních jevů. V knize od Julia Košňára *Pán Ježíš v českých pohádkách* je například vysvětleno, proč jsou ve dřevě suky.⁸

Pěstounské pohádky zdůrazňují výchovnou funkci, tedy nenásilnou formou pěstují poslušnost u dětí. Mezi tyto pohádky patří *Červená karkulka*, *Budulínek* apod. Hlavní hrdinové neuposlechnou rozkaz či radu rodičů a dostávají se do nebezpečí.

Pro nejmenší čtenáře jsou určeny pohádky kumulativní. Příznačná je velice jednoduchá fabulace. Kompozice bývá zrcadlová, k jedné dějové pasáži se obvykle připojuje druhá. Příkladem jsou pohádky - *O kohoutkovi a slepičce* nebo *O velké řepě*.

K nejmladšímu typu pohádky patří novelistická pohádka, někdy označovaná jako realistická. I zde vystupují nadpřirozené bytosti jako v pohádce kouzelné, ale jejich nadpřirozená moc je potlačena. Objevuje se zde obraz každodenního života i aspekt sociální problematiky. Hlavní hrdinové bývají především obyčejní lidé, často z nižších společenských vrstev. Důležitou zbraní při zdolávání nesnází tedy opravdu není kouzelná moc, ale jejich vlastní rozum, síla a morální hodnoty jim pomáhají vyhrát. Jednou z předních autorek novelistické pohádky je Božena Němcová. Pro příklad si můžeme uvést její pohádku *Čert a Káča*, která dokládá výše popsanou charakteristiku. V díle vystupuje sice nadpřirozená postava - čert, ale tomu pomáhá, a dokonce jej díky své mazanosti přelstí prostý muž - ovčák.⁹

Podle způsobu zpracování dělí Hana Šmahelová pohádky na klasickou adaptaci, autorskou adaptaci a autorskou pohádku.¹⁰ Detailnějšímu rozboru se budeme věnovat v následujících kapitolách.

Mezi známé patří také klasifikace pohádek podle Věry Veřejkové na pohádky folklórní (též lidové), literární a pohádky autorské.

---

⁷ ŠMAHELOVÁ, Hana. *Návraty a proměny: Literární adaptace lidových pohádek*. 1989.

⁸ přednášky LIMLZ

⁹ ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006.

¹⁰ ŠMAHELOVÁ, Hana. *Návraty a proměny: Literární adaptace lidových pohádek*. 1989.

2.2 Stručná historie světové pohádky

Jak již bylo zmíněno, pohádka patří k nejstarším lidovým slovesným žánrům. Jejich výskyt lze spatřovat již ve starověku. První datace písemného záznamu pohádkového prvku je ze 13. století z Egypta, kde vznikl příběh *O dvou bratřích*, který byl uchován na egyptském papyru.

Vyšší výskyt pohádkové látky můžeme zaznamenat v době Antiky, a to v dílech Homéra, v Ezopových bajkách nebo v Apuleiovo románu *Proměny čili Zlatý osel* z 2. století.¹¹ Nelze se nezmínit o Bibli, ve které najdeme příběh o králi Šalamounovi.

Posuneme-li se do středověku, musíme zmínit známý a populární cyklus *Tisíc a jedna noc*, autor tohoto díla není bohužel znám.¹² Dále se pohádkové náměty ve středověké literatuře objevovaly především v hrdinské epice.

Významným rokem pro vývoj světové pohádky byl rok 1697, kdy Charles Perrault vydal anonymně knihu *Pohádky mé matky Husy*, ve které je možné najít pohádky od různých autorů a také ty, které se tradovaly jen ústně. Konkrétně se jedná o pohádky - *Popelka*, *Červená Karkulka*, *Šípková Růženka* nebo *Modrovous*. Tato kniha slavila velký úspěch a ovlivnila celou řadu světových autorů.

Mezi ty nejznámější, kteří z Perraulta vycházeli, patří bratři Grimmové. Právě zmíněným německým spisovatelům z období romantismu vděčíme za to, že například *Šípková Růženka* nese tento název. Námět sice existoval již dříve, ale právě v jejich zpracování se poprvé objevuje motiv šípkového keře. U bratří Grimmů můžeme spatřovat důležitý posun ve vývoji. Jejich díla již byla zaměřena na dětského čtenáře a pracovala s ním. Dochází u nich již k důležitému posunu od pohádky klasického typu k pohádce autorské. Do jejich textů pronikala řada romantických prvků, ať to již byly romantické kulisy příběhů nebo tragický ráz děje.¹³

Bratři Grimmové inspirovali i významného ruského sběratele lidové slovesnosti - Alexandra Nikolajeviče Afanasjeva, který vydal třísvazkový pohádkový soubor *Narodnye russkie skazki*. Jeho velký přínos tkvěl v tom, že ve svých dílech zmiňoval jméno vypravěče pohádky, kterou zaznamenal. Do původních textů zasahoval minimálně, jen když to bylo nezbytné, především ve stylistické rovině.¹⁴

---

¹¹ ŠMAHELOVÁ, Hana. *Návraty a proměny: Literární adaptace lidových pohádek*. 1989.

¹² www.theses.cz/id/dzht3z/Bakalsk_prce_Petra_Chvatkov1.pdf. 10.03.2014

¹³ ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006.

¹⁴ ŠMAHELOVÁ, Hana. *Návraty a proměny: Literární adaptace lidových pohádek*. 1989.

Podle Čeňkové je za toho pravého zakladatele autorských pohádek považován dánský prozaik, dramatik a básník Hans Christian Andersen, který je autorem přibližně 156 pohádkových textů. Prvním jeho dílem byl pohádkový sešit pod názvem *Křesadlo*, jenž byl vydán v roce 1835. Ve svých dílech se inspiroval nejen lidovým folklorem a vlastními zážitky, ale zpracovával i různé společenské a sociální problémy tehdejší doby. Jako důkaz můžeme zmínit pohádku *Děvčátko se sirkami*. V pohádce *Císařovy nové šaty* Andersen ironicky poukazuje na špatné lidské vlastnosti, jako jsou chamtivost, marnivost a podobně. Příběhy Hanse Christiana Andersena se z interpretačního hlediska zdají být až příliš složité pro dětského čtenáře. Můžeme tedy říci, že jeho pohádky jsou adresovány dětem, ovšem některé závěry pochopí a ocení pouze dospělý čtenář.¹⁵

Na Andersena navázal dramatik, prozaik a básník irského původu - Oscar Wilde, který šokoval nejen svět, ale i svou rodinu homosexuálním románkem s lordem Alfredem Douglasem. Ve Wildových dílech se vytrácí inspirace lidovým vyprávěním, kterou jsme nacházeli u Andersena. Spíše do jeho práce proniká anglická ironie a satira. Pod vlivem dekadence a impresionismu můžeme v jeho pohádkových textech objevit mnoho symbolů a jinotajů. I díky tomu je jeho tvorba určena spíše dospělým. Z jeho děl můžeme zmínit *Šťastný princ a jiné pohádky* nebo *Dům granátových jablek* z roku 1891.

V přehledu významných světových autorů pohádek nelze samozřejmě vynechat Angličana Alana Alexandra Milneho. Tento světově proslulý spisovatel je tzv. "otcem" *Medvídka Pú*, kterého ve dvacátých letech 20. století stvořil pro svého malého syna Kryštofa.

A v závěru světové historie pohádky musíme zmínit neméně významného anglického autora Lewise Carrolla, vlastním jménem Charlese Lutwidga Dogsna. V jeho dílech je patrná obrovská hravost a fantazie. Obě jeho nejznámější knihy - *Alenčina dobrodružství v říši divů* a *Alenka za zrcadlem* jsou předkládány jako typický příklad pravé nonsensové prózy. V textech využívá pro navození komična nejrůznější slovní hříčky. Neživé předměty ožívají a získávají lidské vlastnosti. A právě na nich Carroll vtipně a přesně poukazuje na dobré i špatné lidské vlastnosti.¹⁶

Ze Švédska pochází proslulá spisovatelka, která obohatila literární svět o pihovatou Pipi dlouhou punčochu, Astrid Lindgrenová. Dílo ze čtyřicátých let 20. století bylo přepracováno do seriálu i do celovečerní podoby.¹⁷

---

¹⁵ ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006.

¹⁶ ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006.

¹⁷ ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006.

Rodinu muminků, kouzelných bílých tvorů vytvořila další severská autorka - Tove Jansová. V dílech *Skřítkové a velká povodeň* a *Pozdě v listopadu* dává nahlédnout čtenáři do jiného světa - do říše lásky, tolerance a pochopení.¹⁸

Pro úplnost uvedme i současnou úspěšnou autorku Joanne Kathleen Rowlingovou. Ve své septalogii o Harrym Potterovi zavádí nejen dětského čtenáře do imaginárního kouzelnického světa, který je úzce svázán s reálným. Všech sedm dílů pojí hlavní dějová linie týkající se boje dobra proti zlu, které představuje postava čaroděje lorda Voldemorta.¹⁹

2.3 Česká lidová pohádka

2.3.1 Dělení lidové pohádky

Definice lidové pohádky se neliší od obecné charakteristiky, kterou jsme uvedli již výše. Lidová pohádka má své základy v ústní tradici, kdy se téma převyprávělo z generace po generaci. Na svém vrcholu se lidová pohádka ocitla v době romantismu. Národní obrození bylo ve své poslední fázi a někteří spisovatelé se snažili zachytit tento národní poklad. A díky tomu se setkáváme s literárními adaptacemi pohádek.

Vývojem a úpravami adaptací lidových pohádek se zabývala Hana Šmahelová, konkrétně ve svém díle *Návraty a proměny* a rozdělila lidovou pohádku na základě jejího zpracování na dva základní typy - klasická adaptace lidových pohádek a autorská adaptace lidových pohádek.

Spisovatelé, kteří se řadí k autorům klasické adaptace lidových pohádek, sbírali ústní folklor a snažili se především zachovat původní podobu. Tím zachraňovali národní bohatství pro další pokolení. Mezi přední představitele klasické adaptace se řadí Karel Jaromír Erben, Beneš Metod Kulda, Jindřich Šimon Baar, Josef Štefan Kubín a Oldřich Sirovátka.

---

¹⁸ ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006.

¹⁹ ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006.

V případě autorské adaptace lidových pohádek dochází již k záměrnému zásahu autora a přepracování textu. Lze tedy říci, že představitelé tohoto druhu pohádek již vkládali do svých děl kus své fantazie. Přesto stále vycházeli z původního díla. Můžeme se setkávat s problémy rozlišit autorskou adaptaci lidových pohádek od pohádky autorské. Mezi spisovatele, které bychom sem mohli zařadit, patří například Božena Němcová, Václava Říha, František Hrubín, Karel Dvořáček, Jaromír Jech nebo Jan Drda.²⁰

2.3.2 Lidová pohádka v jejích historických a genealogických souvislostech

Dosud známé první doklady české literární pohádky se nacházely v Klaretově Exempláriu a Astronomiariu ze 14. století. Dále se pohádkové náměty, které byly později rozpracovány, objevovaly ve středověkých sbornících.

Pokud budeme pátrat po prvních souborech lidových pohádek, dostaneme se až do čtyřicátých let 19. století. Toto období je úzce spjato se jménem Jakuba Malého, jenž v roce 1838 vydal sbírku *Národní české pohádky a pověsti*. V knize zpracovává témata, která dosud nebyla v naší literatuře zachycena - například o ubrousku nebo ptáku Ohniváku. Malý texty upravoval, někdy až nevhodně, a tak význam z odborného hlediska není zas až tak velký.²¹

Mezi další sběratele a vydavatele lidových pohádek té doby patřili Václav Krolmus nebo Václav Mikšíček. V roce 1844 vstupuje na pohádkovou literární scénu historik a průkopník vědeckého bádání českého folkloru - Karel Jaromír Erben, který v onom roce zveřejnil v *České Včele* dvě pohádky - *O třech přadlenách* a *Dobře tak, že je smrt na světě*. Zprvu se Erben ve svém sběru věnoval lidové písni, avšak v 50. a 60. letech se jeho pozornost obrátila k pohádkám a vznikala jeho nejlepší díla. Jeho postup byl podobný jako u bratří Grimmů - snažil se všechny možné varianty té samé pohádky porovnat a zaznamenat takovou verzi, která by doslova rekonstruovala původní smysl. Právě proto je řazen k autorům klasické adaptace lidových pohádek. Jak již bylo zmíněno, Erben

---

²⁰ ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006.

²¹ ŠMAHELOVÁ, Helena. *Návraty a proměny: Literární adaptace lidových pohádek*. 1989.

se přikláněl k mytologické teorii o vzniku lidových pohádek. Tomuto tématu věnoval i předmluvu ve své knize *Vybrané báje a pověsti národní jiných větví slovanských*. Jelikož se pohádkám a jejich zpracováním usilovně zabýval až na samém konci života, nestihl již vydat plánovanou sbírku. Po jeho smrti se práce ujal Václav Tille a roku 1905 vydal soubor pod názvem *České pohádky*.²²

Neméně významnou byla představitelka autorské adaptace lidových pohádek - Božena Němcová. Ta svou publikační činnost zahájila dříve než Erben. V roce 1845-1847 vydala sedm sešitů s názvem *Národní báchorky a pověsti*. V dalších publikacích se již plně zaměřila na sběr folkloru. Velkou část materiálu, který dále rozpracovala, načerpala v oblasti Chodska. Mezi další díla patří především novelistické pohádky *Chytrá horákyň*, *Kdo je hloupější*, k nimž našla inspiraci během pobytu na Domažlicku. Jejím velkým počinem v tomto období bylo vydání knihy *Slovenské pohádky* v letech 1857-1858. Mnozí považují toto dílo za vrchol jejího vypravěčského umění. K dalším významným pohádkám patří *Sůl nad zlato* nebo *O dvanácti měsíčkách*. Němcová obohacovala příběhy o konkrétní detailní popisy, charakterizovala a rozpracovávala například některé profese. Velice trefně vyložil postup Boženy Němcové F. Vodička:

„Opřela se o vlastní zkušenost vypravěčky, která si při reprodukci toho, co slyšela, počínala opravdu jako lidový vypravěč. Přístupovala k pohádce jako k živému útvaru, neváhala sáhnout k improvizaci, a již proto byla schopna vnášet folklorní pohádku do literatury ve shodě s jejím skutečným charakterem.“²³

Od čtyřicátých let 19. století se rozšířila oblast sběru lidové slovesnosti i o Moravu. Nejvýznamnějším spisovatelem, který se zabýval moravským folklorem, byl Beneš Metod Kulda. V roce 1854 vydal soubor *Moravské národní pohádky a pověsti z okolí rožnovského*, o tři roky později publikoval *Moravské národní pohádky a pověsti z okolí jemnického*. Obě díla vyšla v letech 1874 a 1875 v jednom svazku. Kuldův nedocenitelný přínos tkvěl v tom, že se snažil zachovat přesné znění pohádek. Autenticitu zvyšoval i tím, že ve svých dílech vyprávěl příběhy původní mluvou:

„Než přijdeme, navaříš nám oběd, postavíš maso a dáš zemáků pod polévku a petružele do toho.“²⁴

---

²² ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006.

²³ ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006, s.177.

²⁴ ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006, s.119.

Na počátku 20. století začal působit Štefan Kubín, který od původních zápisů lidové slovesnosti přecházel k vlastnímu tvoření děje, přičemž nepřestal využívat mluvu prostých lidí. Náměty pro svá díla hledal na Kladsku a Podkrkonoší. Své poznatky zúročil ve vědecké edici *Kladské povídky*. K jeho dílům dále patří *Dárek od pohádky*, *Nová kytka pohádek* nebo *Pohádek jako kvítí*, ve kterých již zohledňuje dětský aspekt.

Inspiraci na Kladsku našel i Jaromír Pech. V první polovině 20. století se představil i folklorista Jindřich Šimon Baar, který se zaměřil na Chodsko - *Chodské pohádky a pověsti*. Slezským krajem se zabýval František Lazecký. Jazyk svých děl (*Kvítko ze skleněné hory*, *Černá princezna a ptáček Konypáček*, *Sedm Janků a drak Sedmihlavec* a další) přizpůsobuje kraji, z něhož čerpal.²⁵

2.4 Česká autorská pohádka

2.4.1 Definice autorské pohádky

Autorská pohádka bývá též označovaná jako moderní nebo umělá. Inspiraci někdy hledá ve folklórních předlohách, ale její syžetové schéma bývá originální. Právě v případech, kdy text vychází z lidové slovesnosti, je občas problematické rozlišit tenké hranice mezi autorskou adaptací lidové pohádky, kde je patrný vliv spisovatele na dílo, a autorskou pohádkou. Autoři vycházejí i ze současné společnosti, na kterou ve svých dílech narážejí a přinášejí nové prvky.

Urbanová v díle *Meandry a metamorfózy dětské literatury* definuje autorskou pohádku těmito slovy:

---

²⁵ ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006.

„...česká autorská pohádka vychází z folklórní inspirace a vyznačuje se tím, že vžité postavy a postupy jsou vtahovány do fantazijně pohádkového světa, nebo že do ustáleného světa pohádky jsou vneseny realie moderního světa.“²⁶

Hlavními postavami mohou být nadpřirozené bytosti, častěji se ovšem setkáváme s lidskými postavami. Na místo hlavního hrdiny se často dostává mladý člověk nebo dítě.

V autorské pohádce je na první pohled patrná intencionalita. Tvůrci pohádek obrací svůj zájem na dětského čtenáře a snaží se rozvíjet jeho fantazii a jejich osobité vidění moderního světa. Pracují doslova s imaginací a jazykem dítěte.

Pro moderní pohádku je charakteristická jazyková komika, která dává dílu nový rozměr. Na rozdíl od lidové pohádky dochází k zcivilnění chronotopu. Stejně jako v autorské adaptaci lidové pohádky se můžeme setkat s kouzelnými bytostmi a věcmi, které mají ovšem omezené své schopnosti. Přebírají lidské vlastnosti a hodnoty. Jejich charakter bývá podrobněji rozpracován. Situace, kdy nadpřirozená bytost nemůže vyřešit jednoduchý úkol a pomáhá jí obyčejný lidský smrtelník, navozuje sama o sobě vtipnou atmosféru.²⁷ Můžeme tedy mluvit podle Tomana o demystifikaci a zbavení osudovosti, která byla tak typická pro lidovou pohádku.²⁸

Autorská pohádka otevírá velký prostor pro fantazii svého tvůrce. Jeho vidění světa (konkrétně některých současných problémů společnosti) se promítá do jeho díla. Originalita může spočívat i v narušení nebo nezvyklém uspořádání známého syžetu pohádky. Setkáváme se také s otevřeným koncem, na který jsme nebyly z lidových pohádek zvyklí. Autor dětskému čtenáři nechává možnost si příběh uzavřít podle své nápaditosti.

Výchovná funkce v moderní autorské pohádce přetrvává, mění se ovšem její forma. Mezi další funkce textů patří relaxace, zábava a estetický zážitek. V první řadě se tvůrci autorských pohádek snaží svého čtenáře zaujmout, pobavit a rozvíjet jeho představivost. Dopomáhá si jazykovou, stylistickou a grafickou stránkou jazyka.

Dochází také k posunu osoby vypravěče. Ten se v některých autorských pohádkách stává součástí příběhu a promlouvá skrz dílo ke čtenáři. Nežádá kdy se setkáváme s hovorovým jazykem, který umocňuje realnost.

---

²⁶ URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. 1. vyd. V Olomouci: Votobia, 2003.

²⁷ LEDERBUCHOVÁ, L.: *Průvodce literárním dílem. Výkladový slovník základních pojmů literární teorie.*, 2002.

²⁸ TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. České Budějovice : Jihočeská univerzita Pedagogická fakulta, 1992.

I když na sebe některá díla autorské pohádky přímo i nepřímo navazují, je každé díky originalitě autora jedinečným výtvozem.²⁹

Zvláštním typem autorské pohádky je pohádka nonsensová. *Příruční slovník české literatury uvádí*, že název je odvozen z anglického slova nonsense, což znamená nesmysl. Význam by se dal odvodit také z latinského slova non sensus, což ale znamená totéž.³⁰ Jejím základním pravidlem je, že žádné pravidlo neexistuje. Hlavním principem díla je hra. A právě hravost se projevuje ve všech rovinách, především v rovině jazykové - práce s neologismy, homonymy a synonymy přináší řadu komických situací. Nonsensová literatura dokonale pracuje s dětským čtenářem a využívá jeho logiky a fantazie. V ději se často objevují logické i nelogické slovní hříčky. Často jsou tvořeny volnou asociací představ nebo vytvořením naprosto opačných slovních spojení.³¹

Za tzv. zakladatele nonsensové literatury je považován Angličan Lewis Carroll (viz kapitola Stručná historie světové pohádky). Z autorů světového nonsensu zmiňme Tove Jansovou, Pamela Traversovou nebo Astrid Lindgrenovou. U nás je považováno za nonsensovou prvotinu dílo Vítězslava Nezvala *Anička skřítek a Slaměný Hubert*, které vzniklo ve třicátých letech 20. století. K dalším českým představitelům patří například Jan Werich, Miloš Macourek, Alois Mikulka, Ludvík Aškenazy.

Podle Tomana bychom mohli moderní pohádku tedy dělit na již představenou nonsensovou a sociální.

Sociální, neboli někdy zvaná proletářská pohádka, narážela na sociální problémy dané doby. Autoři se vyjadřovali nejen k vrstvám společnosti, ale i k politice. Mezi její představitele patří Jiří Wolker nebo Marie Majerová.

2.4.2 Česká autorská pohádka do 60. let 20. století

Jak již bylo zmíněno, zakladatelem světové autorské pohádky byl Hans Christian Andersen v první polovině 19. století. V českém prostředí je za průkopnici považována

---

²⁹ VAŘEJKOVÁ, Věra. *Česká autorská pohádka*. Brno: Cerm, 1998.

³⁰ CHALOUPKA, Otakar. *Příruční slovník české literatury od počátků do r. 1945: významní autoři a jejich tvorba, díla neznámých tvůrců staré literatury, nejčastější literární termíny, hlavní literární skupiny a směry, historická období*, 2001.

³¹ URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. 1. vyd. V Olomouci: Votobia, 2003.

Eliška Krásnohorská, na kterou měl Andersen patrný vliv. V jejích dílech můžeme najít i klasické kouzelné pohádky, ale některé části rozvíjela detailním popisem nebo umělými příhodami.³² Stejně jako ve svých prózách řešila v pohádkách sociální a etické problémy. Postupem času přešla z kratších vložených epizod na vlastní autorský text. A právě zde můžeme spatřovat vznik české autorské pohádky. Ve svých dílech se nevyhýbala ani tématům každodenní potřeby nebo světu zvířat - *Měch a samovar*, *Dvojí přátelství*.³³

Za originální autorskou pohádku lze považovat tvorbu Jana Karafiáta. Konkrétně se jedná o příběhy Broučka a jeho okolí (rodiny a přátel), které mají symbolizovat svět dítěte a jeho problémy. Velice jednoduchým způsobem jsou dětskému čtenáři předkládány základní lidské a křesťanské hodnoty a pravidla.

Pro rozvoj moderní pohádky byla velice plodná 20. a 30. léta 19. století. Důležitým počinem té doby bylo vydání trojdílného svazku *Nůše pohádek* Karlem Čapkem. Do sborníku zařadil známé autory pohádek, ale dal prostor i začínajícím spisovatelům. K jeho vlastní tvorbě patří sbírka *Devatero pohádek a ještě jedna od Josefa Čapka jako přívažek* z roku 1932. Čapek se v pohádkách nevyhýbal nadpřirozeným bytostem, naopak je začleňoval do běžného chodu společnosti. V jeho tvorbě například pracují skřítkové na poště nebo loupežník jde studovat do klášterní školy.

V souvislosti s Karlem Čapkem musíme zmínit jeho bratra, Josefa Čapka. Právě on je autorem populární knížky *Povídání o pejskovi a kočičce*. Jak je patrné, hlavními postavami nejsou lidé. Na pejskovi a kočičce se Čapkovi podařilo výborně zachytit dětské představy o fungování světa.³⁴

Jiří Mahen vycházel z folkloru, ovšem vkládal do příběhu nové významy a postupy. Mezi jeho díla patří *Co mi liška vyprávěla* (původní název - *Její pohádky*) nebo *Dvanáct pohádek*.

V definici autorské pohádky bylo již zmíněno, že autoři vycházeli ze současné společnosti a snažili se ve svých dílech znázorňovat aktuální problémy. Mezi takové spisovatele patřil Jiří Wolker, který je známý svými sociálními pohádkami. Příběh *O milionáři, který ukradl slunce* vypráví o bezmezné lidské chamtivosti. Je zde vyobrazen svět chudých lidí a bohatých.

Z původních lidových pohádek, stejně jako Mahen, vycházel Josef Lada. Vyprávěl sice o princeznách a jejich vysvobození nebo o perníkové chaloupce, ale původní syžet

---

³² ŠMAHELOVÁ, Hana. *Návraty a proměny: Literární adaptace lidových pohádek*. 1989.

³³ ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006.

³⁴ ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006.

obrací úplně naruby. A tak místo statečného prince nebo Honzy se setkáváme se statečnou princeznou, která neváhá a jde vysvobodit Honzu. Dalším rysem jeho tvorby je nivelizace postav. Nadpřirozené a výjimečné osoby se stávají naprosto obyčejnými a prostými. Do pohádek proniká i moderní doba, a to do detailů, ve kterých bychom ji nečekali. Ladovi se tím daří vyvolat dokonalé komické představy. Z konkrétních příkladů uvedme - princezna vymění kočár za automobil nebo při hledání udatných zachránců se píše inzeráty. Bezpochyby k nejznámějším Ladovým dílům patří příběhy o kocourovi *Mikešovi* nebo *Bubáci a hastrmani*. Text úzce propojoval se svými typickými kresbami.³⁵

V duchu spojení pohádky a kresby pracoval ještě další významný autor - Ondřej Sekora. Ve svých dílech antropomorfizuje svět zvířat, konkrétně se zaměřuje na svět hmyzu. Na postavách Ferdy Mravence, Brouka Pytlíka nebo namyšlené Berušky ukazuje různé charaktery lidí.

František Hrubín patří k předním představitelům autorské pohádky od čtyřicátých let 20. století. Proslul svými úpravami pohádek známých světových autorů - například *Pohádek tisíce a jedné noci* nebo *Krásky a zvířete*. V pozměnění původního textu pokračoval i v přepracování české lidové slovesnosti. K jeho dílům patří například soubor pohádek *Špalíček pohádek*, *O Smolíčkovi* nebo *O Nosáčovi*.³⁶

2.4.3. Česká autorská pohádka 60. let 20. století

Šedesátá léta označuje Vařejková za období erupce pohádkové tvorby.³⁷ A opravdu nebyla daleko od pravdy. Do literatury vstupují v těchto letech významné osobnosti, které přináší svůj osobitý styl. Pohádky by se daly třídit podle jejich vztahu k literární nebo folklórní i podle křížení s ostatními žánry.³⁸

Důležitým prvkem, který vstupuje do pohádek, je hravost. Ta nevcházela jen do pohádkových textů, ale do veškeré umělecké tvorby té doby. Hrou se podle Urbanové

---

³⁵ ŠMAHELOVÁ, Hana. *Návraty a proměny: Literární adaptace lidových pohádek*. 1989.

³⁶ ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006.

³⁷ VAŘEJKOVÁ, Věra. *Česká autorská pohádka*. Brno: Cerm, 1998, 16 s. Item. ISBN 80-720-4092-8.

³⁸ VAŘEJKOVÁ, Věra. *Česká autorská pohádka*. Brno: Cerm, 1998.

autoři snažili o umělecké vyjádření světa.³⁹ Motiv hry se projevuje formou různých paradoxů, střetem smyslu a nesmyslu, který je základním prvkem již zmíněné nonsensové pohádky. Právě ta v šedesátých letech zažívá svůj boom.

K jedním z významným autorům šedesátých let dozajista patří Jan Werich, jenž byl ve svých textech důvtipný a vynalézavý. Werich nepopíratelně vychází z pohádky folklorní. Původní látku ovšem aktualizuje a dává jí další významy. Právě pohádka *Královna Koloběžka První* bývá často srovnávána s předlohou Boženy Němcové - *Chytrá horákyňe*. Na těchto pohádkách bývá často ukazován rozdíl mezi autorskou adaptací lidové pohádky a autorskou pohádkou.

Ve středu zájmu nestojí u Werichových pohádek nadpřirozené bytosti nebo kouzelná moc, ale život a problémy prostých lidí. Čtenáře si získává svým smyslem pro parodii, nadsázku a ironii. Jeho díla jsou psána hovorovým jazykem a vyskytují se v nich politické i dobové narážky, které ocení především dospělý čtenář.⁴⁰

Werichovým nejznámějším dílem, které dokazuje výše popsaný osobitý autorský styl založený na transformaci námětů lidových pohádek, je soubor *Fimfárum* vydané poprvé v roce 1960.⁴¹

V šedesátých létech se na literární scénu dostává Václav Čtvrtek se svými *Pohádkami ze čtyř studánek* z roku 1969. Vrcholu ovšem dosahuje v letech sedmdesátých pohádkami, které známe i z televizních obrazovek - *Rumcajs*, *Pohádky z pařezové chaloupky*. V jeho dílech dochází k výměně rolí u postav. Nadpřirozenými schopnostmi neoplývají nadpřirozené bytosti, ale nalezneme je u obyčejných lidí.

K představitelům českého nonsensu patří autor, který překládal a byl ovlivněn tvorbou Jacquese Préverta, Miloš Macourek. Mezi jeho prvotiny se řadí soubor pohádek *Jakub a dvě stě dědečků* z roku 1963 a *Mravenečník v početnici* 1966. Dále jsou známá díla *O Ivánkovi, který tloustl a tloustl*, *Jedničky má papoušek*, *Láska a dělové koule* nebo *O chlapečkovi, který se stal kredencí*. Macourek využívá princip hry nejen v rovině jazykové, ale i tematické. Komičnost vyvolává i doslovné pochopení významu slov. Například v již zmíněné pohádce *O Ivánkovi, který tloustl a tloustl* je jazyková (a z ní vyplývající situační) komika vystavěná na doslovném pochopení frazému hltat každé slovo.

---

³⁹ URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. 1. vyd. V Olomouci: Votobia, 2003.

⁴⁰ URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. 1. vyd. V Olomouci: Votobia, 2003.

⁴¹ ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006.

Ovšem nejznámější Macourkovou tvorbou se stal cyklus *Mach a Šebestová*, který vznikl v roce 1981. Příběhy o dvou školácích dokážou dokonale vtáhnout dětského čtenáře do děje a dělají z něj spoluautora. Zvláště poutavý je jazyk díla, který svou výmluvností a improvizací připomíná dětskou řeč.⁴²

Svět plný fantazie, iluzí a volných představ primárně určených dětem vytváří Alois Mikulka. Grotesknost srší již z názvů jeho děl - *Aby se děti divily*, *O zvířátkách a divných věcech*. V knize *O vynálezcích dětských snů* částečně navazuje na Carrollův fiktivní svět. V jeho pozdější tvorbě spočívá komika ve využití nejrůznějších absurdit.⁴³

V neposlední řadě musíme zmínit Ludvíka Aškenazyho, českého spisovatele a reportéra, který v roce 1968 emigroval do západního Německa. Tento autor byl tvůrcem nonsensové pohádky parodijního typu. Uveďme si některá z jeho děl - *Osamělý létající talíř*, *Praštěné pohádky*, *Cestopis s jezevčíkem*. Aškenazy je autorem i ojedinělého díla, pohádkového cestopisu - *Putování za švestkovou vůni aneb Pitryšek neboli Strastiplné osudy pravého trpaslíka* z roku 1959.

K autorům nonsensové pohádky šedesátých let lze také zařadit Josefa Hanzlíka, Olgu Hejnovou nebo Daisy Mrázkovou.⁴⁴

2.4.4 Česká autorská pohádka po 60. letech 20. století

Po událostech v roce 1968 nastává období tzv. „normalizace“. Mnoho významných autorů emigrovalo, někteří nesměli publikovat a psali pod jinými jmény. K nepovoleným autorům se řadili Ludvík Aškenazy, Pavel Kohout, Dagmar Lhotová a mnoho dalších. Vznikala tak exilová a samizdatová literatura. Další psali doma „do šuplíku“ a svá díla publikovali až ve vhodnějším období. Byli zde ovšem i spisovatelé, kteří publikovat směli. Mezi ně patřili například již zmínění Václav Čtvrtek nebo Miloš Macourek.

Václav Čtvrtek píše svá nejznámější díla - cyklus příběhů o Rumcajsovi, *O makové panence a motýlu Emanuelovi*, *Vodník Česílko* nebo *Nezbedné pohádky*.

---

⁴² VAŘEJKOVÁ, Věra. *Česká autorská pohádka*. Brno: Cerm, 1998.

⁴³ www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=607&hl=mikulka+. 10.03.2014

⁴⁴ ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006.

I Miloš Macourek pokračuje ve své tvorbě šedesátých let. Jeho díla odehrávající se v reálném světě se mísí s fantazijním světem. O tom, že se jedná o pohádku, nás také přesvědčují ustálené formule tak typické pro pohádky jako například - *Bylo nebylo...* V osmdesátých letech vychází jeho první svazek *Mach a Šebestová*, v devadesátých letech pokračuje dalším populárním dílem *Žofka*. Macourkův smysl pro humor můžeme také obdivovat v mnoha filmech, ke kterým napsal scénáře, nebo na nich spolupracoval. Pro představu uvedme některé z nich - *Dívka na koštěti* (1971), *Jak utopit doktora Mráčka aneb Konec vodníků v Čechách* (1974). Své zásluhy má také na scénářích k dětským televizním seriálům jako jsou *Arabela*, *Arabela se vrací*, *Létající Čestmír* nebo *Křeček v noční košili*.⁴⁵

K autorům, kteří v této nelehké době směli publikovat, patřil i Ota Hofman, někdy známý pod pseudonymem Ota Dvorský. Jeho tvorba se započala již v šedesátých letech knihami *Pohádka o staré tramvaji* nebo *Hodina modrých slonů*. Literární scénu obohatil především svými díly z let sedmdesátých a osmdesátých, kde se do popředí pohádkového příběhu dostává dětský hrdina. Obě díla, *Pan Tau a tisíc zázraků*, *Lucie, postrach ulice*, byla později zfilmována a stala se divácky úspěšnými.⁴⁶

Ve stylu Václava Čtvrťky pokračoval František Nepil. Jeho díla jsou plná humoru a lidskosti. K jeho dílům spadajícím k sedmdesátým létům se řadí *Lišky, dobrou noc* a *Makový mužiček*.

Léta sedmdesátá a osmdesátá tedy pokračují v rozvoji nonsensové literatury. Všichni autoři se snaží o maximální originalitu díla. Toman dokonce upozorňuje na to, že k tomuto jevu dochází bez ohledu na dětského čtenáře.⁴⁷

Komplikovanější situace nastává v letech devadesátých. Ve všech oblastech literatury se sice objevuje tzv. uvolnění, vychází mnoho nových děl a překládá se spousta titulů ze zahraničí. Ale kvantita bohužel nekorresponduje s kvalitou. Setkáváme se s trivializací literatury a svůj velký vliv zde má i komerce. Kvalitní díla jsou bohužel v této době v menšině.⁴⁸

Vařejková doslova říká:

---

⁴⁵ www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1284&hl=macourek+. 10.03.2014

⁴⁶ ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006.

⁴⁷ TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. České Budějovice : Jihočeská univerzita Pedagogická fakulta, 1992.

⁴⁸ VAŘEJKOVÁ, Věra. *Česká autorská pohádka*. Brno: Cerm, 1998.

„Hodnotné texty z 60. a 70. let (Čtvrtek, Hejná, Doskočilová, Macourek, Nepil) ani klasické autorské pohádky z 20. a 30. let (Mahen, Čapkové), zpřístupňované v reedicích, zatím nenacházejí dost vyhraněné pokračování.“⁴⁹

Nezbývá, než s Vařejkovou souhlasit. Tento zmíněný jev, tak typický pro devadesátá léta 20. století, se ovšem netýká pouze pohádkové tvorby, ale postihuje celou oblast literatury.

Hodnotné pohádkové texty této doby lze rozčlenit na dvě rozličné skupiny. Vznikají díla určená pro malé děti, která vykazují jasnou, jednoduchou dějovou linii, většinou zobracující pohádkový svět zvířat. Zařadili bychom sem Zdeňka Milera a jeho světoznámého *Krtečka*, Emila Šalouna s *Vodníkem Žbluňkem*, nebo Jaromíra Kincla a *Rákosníčka a hvězdy*. A samozřejmě neopomeneme připomínaného Miloše Macourka, který v devadesátých letech píše příběhy o chytré opičce Žofce.

Na pultech se také objevuje originální kniha Zdeňka Svěráka *Tatínku, ta se ti povedla*. Zdeněk Svěrák se vrací k myšlence Karla Čapka, že pohádka by se neměla číst, ale měla by se vyprávět. Postava tatínka si v knížce uvědomuje, že vymyšlením pohádek vytváří dětem krásný fiktivní svět. Dělá jim radost nejen jim, ale také rozvíjí svou dospělou fantazii.⁵⁰

Na podobném principu vystavěli své dílo také Jiří Stránský v *Povídáčkách pro Klárku* a Ludvík Středa v *Tatínkových pohádkách*.⁵¹

Druhým pólem jsou pohádky interpretačně náročnější, které nabádají svého čtenáře k přemýšlení a hledání dalších denotátů. Příběhy se dotýkají soudobých společenských a mezilidských problémů, mohou se vyjadřovat i k politické situaci. Občas může docházet až k potlačení intencionality. Vařejková do této skupiny řadí například Ludmilu Klukanovou a její dílo *Z pohádkových končin*, ve kterém personifikuje přírodní i kosmické jevy a spojuje dohromady různé žánry. Dále můžeme do této skupiny řadit Jana Vladislava, Jana Skácela nebo Ivana Klímu.

Kdybychom měli shrnout význam tvorby let šedesátých a sedmdesátých, museli bychom konstatovat, že je nedocenitelný. Vznikala vynikající nonsensová díla, která dodnes nachází své pokračovatele. Nutno ovšem podotknout, že v dnešní komerční době je

---

⁴⁹ VAŘEJKOVÁ, Věra. *Česká autorská pohádka*. Brno: Cerm, 1998.

⁵⁰ VAŘEJKOVÁ, Věra. *Česká autorská pohádka*. Brno: Cerm, 1998.

⁵¹ VAŘEJKOVÁ, Věra. *Česká autorská pohádka*. Brno: Cerm, 1998.

velice těžké najít v kvantu nové literatury skvosty Macourkovského nebo Mikulskovského typu.

3 HUMOR

3.1 Definice humoru

Než začneme vymezovat humor jako takový, musíme se nejprve zaměřit na vznik tohoto pojmu. Humor je původem slovo latinské, které překvapivě prvotně znamenalo vláhu, vlhkost, šťávu. Přičemž význam tekutin označoval humorální lidské šťávy neboli temperament. Význam komična začíná pomalu vyjadřovat v 17. století v Anglii. Postupem 18. století již proniká i do ostatních evropských jazyků. Neznamená to ovšem, že se lidé do 17. století nebavili, jen se komika nazývala jinak.⁵² Jaroslav Žák se ke stáří humoru vyjadřuje takto:

„Humor vznikl tehdy, když jeden z prvních pralidí spadl ze stromu holým zadkem do trní a z úst jeho malého synka se ozval chrčivý zvuk ještě jen matně připomínající smích.“⁵³

Podíváme-li se na definici humoru, narážíme na velké spektrum vymezení tohoto pojmu. Neexistuje jedna univerzální formulace.

Významným badatelem, který se zabýval teorií humoru, byl zakladatel psychoanalýzy Sigmund Freud. Českého teoretika komiky představuje Vladimír Borecký. Nutno ovšem i zmínit Radka Pytlíka, jenž patří k současným významným znalcům u nás. Uveďme si tedy jeho definici humoru:

„Humor je především schopnost vidět svět nově, neobvykle, jinak než druzí.“⁵⁴

Humor můžeme charakterizovat jako abstraktní pojem vyjadřující pocit pobavení provázený ve většině případů smíchem. Mezi základní rysy patří nesmyslnost a překvapivost.

Bergson upozorňuje na to, že humor a s ním spojený smích je záležitost pouze lidská. Člověka považuje za jediného živočicha, který je schopen pochopení komična.⁵⁵

---

⁵² HRYCH, Ervín. *Dějiny světového humoru*. Vyd. 1. Praha: Marsyas.

⁵³ HRYCH, Ervín. *Velká kniha světového humoru*. 1. vyd. Praha: Regia.

⁵⁴ HRYCH, Ervín. *Velká kniha světového humoru*. 1. vyd. Praha: Regia.

⁵⁵ BERGSON, H. *Smích*. Praha: Naše vojsko, 1993.

Čistě vědecky se humorem zabýval MUDr. Jaromír Janata, německý badatel s českými kořeny. Ten vydal studii pod názvem *Anatomie des Humors*, v níž věnuje svou pozornost různým aspektům, které mají vliv na humor a smích. Mimo jiné zmiňuje i rozdíl ve smyslu humoru muže a ženy.⁵⁶ Odtud bychom se mohli vrátit k problému přesně a jednoznačně definovat humor. Pestrost definic se dá tedy vysvětlit i tím, že každý člověk má svůj originální pohled na svět a každého tedy může pobavit něco úplně jiného. Co jednu osobu pobaví, druhou může ta samá věc nebo situace přijít trapná, nesměšná.

Do hry vstupuje velice mnoho aspektů. Pohlavím začínaje a národností konče, protože je prokázáno, že i každý národ má své typické rysy humoru. V uvedené specifičnosti tkví i jeho krása. Doufejme tedy, že se nenaplní Hrychovy obavy z vlivu globalizace, který by stíral rozdíly v humoru u různých národů a vedl k celkovému úpadku úrovně komiky.⁵⁷

3.1.1 Klasifikace humoru

Stejně jako při vymezení pojmu narážíme při klasifikaci humoru na různé možnosti klasifikace. Uvedme si alespoň základní možnosti dělení podle předních autorů, kteří se zabývali komičnem.

V prvé řadě se zmíníme o Henrym Bergsonovi, který je autorem knihy *Smích*. Ve svém díle třídí komiku na situační, slovní a charakterovou. Podrobněji se jeho klasifikaci budeme věnovat v následujících kapitolách.⁵⁸

Vladimír Borecký v díle *Teorie komiky* pracuje se čtyřmi typy komiky - naivita, ironie, humor a absurdita. Sám uvádí, že jednotlivé charakteristické rysy pro daný typ komiky se vzájemně prolínají. Za ironii Borecký považuje situaci, kdy člověk říká opak toho, co míní a za vážným výrazem tváře ukrývá svůj výsměch a někdy i pohrdání. Podle něj sem nepatří sebeironie, kterou řadí k humoru. Naivita spočívá v tom, že komická

---

⁵⁶ HRYCH, Ervín. *Velká kniha světového humoru*. 1. vyd. Praha: Regia.

⁵⁷ HRYCH, Ervín. *Velká kniha světového humoru*. 1. vyd. Praha: Regia.

⁵⁸ BERGSON, H. *Smích*. Praha: Naše vojsko, 1993.

situace je vytvářena nevědomky, bezděčně. Jak již bylo naznačeno, humor bývá především podle Boreckého založen na schopnosti výsměchu sám nad sebou a až v druhé řadě na výsměchu druhému. V souvislosti s Boreckým je nutné podotknout, že pojem humor se řadí jako poddruh komiky.⁵⁹ My v naší práci ovšem stavíme humor a komiku do jedné roviny. K absurditě se Borecký vyslovuje takto:

„Absurdita překračuje humoristický sebevýsměch přesahem subjekt-objektové polarizace, která však není nevědomá jako u naivity, ale opírá se o náhled absurdity světa.“

Lederbuchová dělí komiku na tematickou a jazykovou. Pod komiku tematickou dále řadí komiku situační a charakterovou.⁶⁰

K odlišné klasifikaci se dostane při prostudování *Slovníku literární teorie* od Štěpána Vlašína. Ten uvádí následující typy komiky: humor, satira, parodie, tragikomično, černý humor, groteskno a absurdno. Dále se věnuje ještě druhému rozdělení komična, a to v souvislosti s jazykovou a tematickou rovinou. Jedná se o komiku slovní, situační a charakterovou.⁶¹

Pro úplnost doplníme klasifikaci humoru o - satiru, která bývá spojována s nonsensem, sarkasmus, černý humor nebo komedii. Pro přesnost charakterizujeme stručně jednotlivé uvedené druhy komiky.

Nezapomeňme v neposlední řadě na řazení podle zemí, ze kterých humor pochází. Zmíníme například český humor (někdy označován jako švejkovský) nebo suchý anglický humor a spousta dalších.⁶²

---

⁵⁹ BORECKÝ, V. *Teorie komiky*. Praha: Hynek, 2000.

⁶⁰ LEDERBUCHOVÁ, L.: *Průvodce literárním dílem. Výkladový slovník základních pojmů literární teorie.*, 2002.

⁶¹ VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. 1977.

⁶² HRYCH, Ervín. *Velká kniha světového humoru*. 1. vyd. Praha: Regia.

3.2 Situační komika

„Komické je každé uspořádání činů a událostí, jež nám tím, že zapadá jedno do druhého, dává iluzi života a jasného pocitu mechanického ovládnutí.“⁶³

Těmito slovy definuje Bergson ve svém díle *Smích* komiku situační. Dále pracuje s dvojí klasifikací.

Nejprve rozděluje situační komiku na *Čertíka na pérku*, *Panáčka na nitce* a *Sněhovou kouli*. První typ je založen na principu opakování daných situací. Jak sám název napovídá, typ *Panáček na nitce* představuje tzv. loutku, která sice žije v přesvědčení, že jedná samostatně, ale ve skutečnosti je ovládána někým jiným. Může to být divák nebo sám autor. Poslední typ Bergson vysvětluje na příkladu sněhové koule nebo třeba domina. Poukazuje na propojenost dějů, kde každá akce vyvolává reakci.⁶⁴

Již podle názvu můžeme soudit, že komika vychází z dané situace, do které se postavy dostávají. Z toho vyplývá, že situační humor často závisí na místě a času. Může se jednat o dílo náhody nebo promyšlené jednání hrdinů. Avšak náhoda a absurdnost některých stavů bývá právě tím největším zdrojem situační komiky.

3.3 Jazyková komika

Jazyková komika (někdy nazývaná také jako komika slov) se zakládá především na výběru a povaze jazykových prostředků. Můžeme sem řadit jak projev ústní i písemný. Co se týče písemného záznamu, může být komika vyjádřena i grafickou úpravou písma.⁶⁵

Brouk definuje komické jazykové projevy takto:

„Jazykovou komiku je možno definovat jakožto komiku jazykových projevů, která vyvěrá ze zvláštní povahy výrazových prostředků.“⁶⁶

---

⁶³ BERGSON, H. *Smích*. Praha: Naše vojsko, 1993.

⁶⁴ BERGSON, H. *Smích*. Praha: Naše vojsko, 1993.

⁶⁵ PYTLÍK, Radko. *Malá encyklopedie českého humoru*. 1982.

Kdežto Bergson charakterizuje vznik jazykového humoru:

„Komické slovo získáme tehdy, vložíme-li absurdní myšlenku do formy vžité fráze.“⁶⁷

Tím se potvrzuje náš popis hlavních rysů humoru, kde uvádíme, že podstata komiky spočívá v nesmyslnosti a překvapení.

Jazykové projevy Brouk dále rozděluje stejně jako Pytlík na proslovitelné (ústní) a písemné. Brouk velice trefně poznamenává, že některé komické prostředky zvukové stránky jazyka není bohužel možno vyjádřit graficky.⁶⁸

3.3.1 Zvuková stránka jazyka

Výslovnost některých hlásek a s tím spojená změna v artikulaci je jeden z nevyčerpatelných pramenů jazykové komiky. Může se také jednat o anomální artikulaci. K takové patří například ráčkování - chybná výslovnost r a ř. V některých textech se ovšem můžeme setkat s pokusy naznačení této vadné výslovnosti zaznamenáním několika hlásek „r“ za sebou (*vrrrrána*). Nebo naopak se objevuje naprosté vypuštění problematické hlásky.

Šišlání je dalším zdrojem artikulační komiky. Tato deformace výslovnosti se dá velice dobře písemně vyjádřit, stejně tak i další výslovnostní anomálie - koktavost.

Dalším zdrojem humoru vycházejícím ze změn v artikulaci je bezpochyby výslovnost cizinců naší rodné mateřštiny. Nejčastěji se jedná o mluvu Němců, kteří vyslovují česká slova tvrději. Dále bývá uváděna výslovnost jiných slovanských národů, především Rusů. Pro ně je příznačné přílišné změkčování slov pod vlivem jejich jazyka. S tím může být spojena naopak špatná výslovnost Čechů cizích slov. Využívá se především slov z angličtiny nebo francouzštiny, kdy může docházet až k doslovnému

---

⁶⁶ BROUK, Bohuslav. *Jazyková komika: Estetická studie*. 1941.

⁶⁷ BERGSON, H. *Smích*. Praha: Naše vojsko, 1993.

⁶⁸ BROUK, Bohuslav. *Jazyková komika: Estetická studie*. 1941.

čtení, které v některých situacích působí velice vtipně. V dobách, kdy byla ruština na základních a středních školách povinným cizím jazykem, byla častá komika spojená s chybným čtením azbuky, kdy některá písmena mají stejnou podobu jako písmena česká, ovšem vyjadřují něco jiného.⁶⁹

Nesmíme opomenout změnu artikulace pod vlivem nachlazení, jedná se zejména o huhňavý hlas. Zdrojem komiky bývá také vynechávání některých slabik nebo větších částí slov. Tento jev se objevuje především hantýrkách nebo dialektech.⁷⁰

V neposlední řadě uveďme jev, který je v současné době velice častý - komolení výslovnosti slov cizího původu. V některých situacích se samozřejmě jedná také o neznalost pojmu. Příklad ilustrujme na dvojici slov: konzervace místo konverzace, suvenýr místo suverén anebo hospitalizace místo hospitace.

Komicky ovšem může působit i hra s kvalitou nebo kvantitou hlásek. Zmiňme s tím i související skladbu hlásek. Je samozřejmé, že některá spojení hlásek jsou pro nás libozvučná a některá zas nelibozvučná, tedy kakofonická. Brouk uvádí, že kakofonie akustická se zpravidla snoubí s kakofonií artikulační.⁷¹

Obraťme pozornost i na rým. Ten může vyvolávat úsměv především v situacích, kde bychom jeho výskyt neočekávali. Komicky ovšem může působit i jeho absence ve chvíli, kdy se rým předpokládá.

Co se týče proslovitelného projevu, humor vzbuzuje i práce s hlasem. Smích vyvolává postava silného muže, který promluví tenkým ženským hláskem. S tím souvisí i síla mluvy. Pro názornost uveďme příklad příliš hlasité mluvy. Nejedna komická scénka se zakládá na rozhovoru s nahluchlým člověkem.

Komiky lze dosáhnout také hrou s přízvukem, již zmíněnou barvou řeči, tónem nebo tempem. Přízvuk i tón mohou být významotvorné. Tím se nabízí celá řada variací, jak změnou tónu nebo přízvuku je možné u jedné a té samé věty docílit humorného nedorozumění.

---

⁶⁹ BROUK, Bohuslav. *Jazyková komika: Estetická studie*. 1941.

⁷⁰ BROUK, Bohuslav. *Jazyková komika: Estetická studie*. 1941.

⁷¹ BROUK, Bohuslav. *Jazyková komika: Estetická studie*. 1941.

3.3.2 Lexikální stránka jazyka a syntax

Jestliže fonetická stránka jazyka nabízí ohromné množství prostředků vyvolávajících komiku, pak lexikální předkládá snad až nekonečný počet.

Začněme u slov podle dobového užití. Bezpochyby archaismy mají své právoplatné místo na utváření humoru. A to především ve spojení s hovorovým současným jazykem. Archaismů se leckdy využívá pro vtipné umělé navození mluvy našich předků. Stejně jako archaismy působí komicky i neologismy, především ty, které se nestačily zatím vžít. Novotvary si ale také vymýšlí sami autoři se záměrem pobavit čtenáře nebo posluchače legračním tvarem nového slova.⁷²

Jako bohatý zdroj humoru uvádí Brouk také barbarismy. Jedná se o slova nevhodně přejatá z jiných jazyků. Především se jedná o slova z němčiny, francouzštiny, ruštiny, ale v současné době především angličtiny. Barbarismy pronikají nejen do slovní zásoby, nýbrž také do syntaxe. Pro příklad uveďme dříve užívané onikání převzaté z německého jazyka. Již uvedená angličtina má v současné době ze všech jazyků největší vliv na rozšiřování lexiky. Brouk právě z anglického jazyka uvádí trefnou syntaktickou i lexikální ukázkou:

„A tož sme chodili všeci po těch salóns a po těch bars a všude sme vykládali, co my sme v tem koutu mezi Kobuk řekou a Yukon řekou zažili s tema linxama, kteréch je tam taková sila.“⁷³

Cizí slova jsou sama o sobě mnohdy vtipná. Smích může vyvolávat neobvyklá délka některých německých slov. Existuje celá řada výrazů z jiných jazyků, které tvoří ve spojení s češtinou homonyma. Komicky působí ovšem i slova, u kterých stačí přesmyknout slabiku nebo zaměnit jednu hlásku a dostáváme nový tvar slova, který vyvolává vtipné asociace.⁷⁴ Již zmíněná homonyma dokáží vytvořit humornou situaci, která by se nejlépe dala popsat příslovím: „Jeden o voze a druhý o koze.“ Homonyma mohou také vybízet k oblíbeným slovním hříčkám.

V některých textech se můžeme setkávat s komikou navozenou pomocí slov onomatopoických v souvislosti s dětskou mluvou. Mohou jimi být slova typu papat, hajinkat a podobně. Humorně tato slova působí především v situacích, kdy nejsou

---

⁷² BROUK, Bohuslav. *Jazyková komika: Estetická studie*. 1941.

⁷³ BROUK, Bohuslav. *Jazyková komika: Estetická studie*. 1941.

⁷⁴ BROUK, Bohuslav. *Jazyková komika: Estetická studie*. 1941.

používána v rozhovoru dospělého s dítětem, ale v konverzaci mezi dospělými. Stejný účinek mají i deminutiva. Komiky samozřejmě lze i dosáhnout vtipným zvolením jmen postav nebo pojmenováním prostředí.⁷⁵

Brouk považuje za největší zdroje komiky dialekty, slangy a argot. S jeho názorem nelze než souhlasit, protože v současné době nejen každé pracovní odvětví má svůj vlastní slang plný směšných slov. Především vzniknou-li názvy na základě vnější podobnosti k běžným slovům.⁷⁶

V neposlední řadě zmiňme jako nástroj jazykového humoru využívání různých prostředků spisovné češtiny. Jedná se například o přespřílišné úsilí o spisovnou mluvu, kdy se mluvčí uchýlí až k pojmům zastaralým. Při pokusu o absolutní gramatickou správnost naopak dochází k chybám, které působí vtipně. Zvláště komicky může tato snaha vyznít ve spojení s hovorovým jazykem.

V této souvislosti promluvíme i o jazyce básnickém. Konkrétně mnohé básnické ozdoby jako metafora, metonymie, synekdocha mohou vzbuzovat smích, především jsou-li použity v situaci, kde bychom je absolutně nečekali. Příkladem může být literární postava, která na první pohled působí obhrouble, ale ve své promluvě používá květnaté metafory.⁷⁷

V kapitole týkající se zvukové stránky jazyka jsme jako prostředek komiky zmínili rým. Nutno podotknout, že tvorba veršů zasahuje i do lexikální roviny. Zdůrazněme především rýmy, které vycházejí ze spojení slov s protichůdným významem. Vzniká tím komická až nesmyslná situace.

Není tedy divu, že pestrost jazykových prostředků našeho mateřského jazyka svádí autory k jazykovým hrám a vytváření slovních hříček tak oblíbených v nonsensové tvorbě.

---

⁷⁵ BROUK, Bohuslav. *Jazyková komika: Estetická studie*. 1941.

⁷⁶ BROUK, Bohuslav. *Jazyková komika: Estetická studie*. 1941.

⁷⁷ BROUK, Bohuslav. *Jazyková komika: Estetická studie*. 1941.

3.4 Humor v pohádce nonsensové a novelistické

Již v první kapitole jsme se zmínili o novelistické pohádce. Ta se od kouzelné pohádky v mnohém odlišuje. Dochází k proměně hlavního hrdiny, který se stává šibalem enšpíglovského typu. Nejčastěji se dostává do sporu se zlem, které v novelistických pohádkách představuje vrchnost. Nad šlechtou nebo například lakomým statkářem hlavní postava nevítězí pomocí kouzel, ale díky svému důvtipu a chytrosti. Vzhledem k tomu, že v těchto pohádkách kouzelné bytosti či předměty buď chybí docela, nebo jejich vliv na osudy aktérů je redukován, bývá zlo poraženo díky protagonistově mazanosti, a novelistická pohádka tak nabývá rázu anekdotického.

Humor v novelistické pohádce je namířen především proti postavám vysoce postaveným či v obecné rovině proti postavám hamižným a hloupým. Texty jsou plné ironie a sarkasmu. Mnoho komických scén je založeno na satirě, která je cílená na kritiku nedostatků záporných postav. Můžeme z toho odvodit, že humor v novelistické pohádce není samoučelný, ale je nositelem sociálního aspektu.

Humor v nonsensové pohádce je odlišný. Je to dané především tím, že pohádka nonsensového typu si klade za hlavní cíl pobavit svého čtenáře. Je nasycena všemožnými komickými situacemi. Pro umocnění komiky autoři využívají nadsázky, parodie a vtipu.

Za hlavní stavební kámen nonsensového textu je považována hra. Ta se objevuje v tematické i jazykové rovině. Především ve hře se slovy. Vznikají humorné slovní hříčky, synonymické nebo homonymické řady, rozvádí se doslovnost významu slova. Autoři propojují jazykovou komiku s komikou situační. Vytvářejí absurdní situace, které evokují u dospělého i dětského čtenáře smích.

V nonsensových pohádkách do popředí dostávají předměty každodenního života, které jsou personifikovány a podílejí se na vytváření humorné zápletky.

Humorem nonsensových pohádek se budeme dále zabývat v následující interpretační části, kde se detailněji podíváme na dílo Jana Wericha, Miloše Macourka a Ludvíka Aškenazyho.

4 INTERPRETAČNÍ ČÁST

4.1 Jan Werich

4.1.1 Život a dílo Jana Wericha

Jan Werich (1905-1980) se narodil a zemřel v Praze. Ve svém životě vystřídal mnoho profesí. Živil se především jako filmový herec a scénárista. Za jeho nejznámější roli můžeme považovat dvojroli v díle *Císařův pekař a Pekařův císař*.

Do historie se ale zapsal především svou divadelní tvorbou. S Jiřím Voskovcem, se kterým se seznámil již během studií na gymnáziu, tvořili geniální dvojici. Jejich práce se začala v Osvobozeném divadle, kde vznikla také jejich první hra *Vest pocket revue*. Později se k nim přidal i Jaroslav Ježek.

Během druhé světové války byli nuceni emigrovat, odešli společně do USA, kde pokračovali ve své profesi. Po návratu do Československa Jan Werich setrval ve spolupráci s Jiřím Voskovcem, dokonce si založili divadlo pod názvem V+W. Poté, co Voskovec odešel do Francie, Werich tvořil a vystupoval dále v různých divadlech, až nakonec otevřel Divadlo Voskovce a Wericha, kde začal spolupracovat s Miroslavem Horníčkem.

Zaměříme se ale především na jeho literární tvorbu. V šedesátých letech vydal pohádkový soubor *Fimfárum*. Počátek Werichovy pohádkové práce je spjat s osobou ilustrátora a dobrého přítele Jiřího Trnky. Werich připravil pro jeho syna Jana Trnku dárek k Vánocům, namluvil na gramofonovou desku pohádku *O rybáři a jeho ženě*. Příběh slavil velký úspěch, a tak Jiří Trnka podpořil Wericha a inicioval jej k dalším pohádkovým příběhům. Kromě *Fimfára*, kterému se budeme blíže věnovat, uveďme ještě dílo *Deoduši*.⁷⁸

---

⁷⁸ VAŘEJKOVÁ, Věra. *Pohádkové Fimfárum Jana Wericha*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1995, 67 s. Spisy Masarykovy univerzity v Brně.

4.1.2 Fimfárum

Vznik pohádkového souboru *Fimfárum* byl již zmíněn v předešlé kapitole. Jako první vznikla pohádka *O rybáři a jeho ženě*. Na popud Jiřího Trnky sepsal Werich ještě několik pohádkových příběhů. Vycházel především z pohádek lidových, které dále rozpracovával a obměňoval. Do svých děl vkládal především svůj osobitý smysl pro humor a glosoval vzniklé situace.

Nabízí se otázka, pro koho psal Werich své pohádky. Jiří Janošek totiž poukazoval na to, že se mu dílo nezdá být určené jen pro dětského čtenáře. Sám Werich se vyjádřil takto:

„...ty pohádky ale nejsou jen pro děti. Jsou pro chytré děti. A pro chytrý dospělý. Protože když jsou dospělí chytrí, tak se nestydí za to, že je v nich pořád trochu dítěte.“⁷⁹

Fimfárum je tedy pro každého. Ovšem jak sám Werich naznačuje, především chytrý čtenář objeví ta pravá kouzla mezi řádky. Pokud bychom se zabývali tím, pro jak starého čtenáře je kniha určena, přikláněli bychom se k dětem od deseti let. Některé příběhy obsahují šokující drastické motivy. Příkladem by mohla být pohádka *Fimfárum* nebo *Pohádka o zasloužilém vrabci*, kde bezcitný traktorista přejede bez rozmyslu psa spícího na cestě.

Fimfárum poprvé vyšlo v roce 1960 v Československém spisovateli a obsahovalo jedenáct pohádkových textů. Od toho roku bylo dílo vydáno ještě devětkrát, přičemž hlavní rozdíl mezi jednotlivými vydáními spočívá v počtu pohádek. Celkem je jich devatenáct. V naší analýze jsme pracovali s vydáním z roku 1977, které obsahuje sedmnáct pohádkových textů. Konkrétně - *Královna Koloběžka První*, *Fimfárum*, *O rybáři a jeho ženě*, *Jak na Šumavě obři vyhynuli*, *Až opadá listí z dubu*, *Lakomá Barka*, *Líná pohádka*, *Moře, strýčku, proč je slané?*, *Splněný sen*, *Tři sestry a jeden prsten*, *Paleček*, *František Nebojsa*, *Král měl tři syny*, *Tři veteráni*, *Pohádka o zasloužilém vrabci*, *O třech hrbáčích z Damašku*, *Chlap, děd, vnuk, pes a hrob*. Chybí zde pohádky - *Psí starosti* a *Rozum & Štěstí*.

Bylo již řečeno, že Werich vychází z lidového základu, ctí ovšem zákony pohádkových dějů. Námět ovšem zasazuje do konkrétní doby a na konkrétní místo.

---

⁷⁹ VAŘEJKOVÁ, Věra. *Pohádkové Fimfárum Jana Wericha*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1995, 67 s. Spisy Masarykovy univerzity v Brně.

Ve většině případů se setkáváme s tím, že se snaží ukázat pomocí pohádkové látky na aktuální problémy v mezilidských vztazích a různé současné lidské nešvary, jako je nevěra, chamtivost, alkoholismus, gamblerství, ovlivnitelnost a lhostejnost.

Při analýze humoru v díle *Fimfárum* se budeme řídit rozdělením humoru na jazykový a situační.

Wericha lze pokládat za mistra hry se slovy. Pro dosažení větší komiky obohacuje slovní zásobu o nové tvary. Zaměříme se nejprve na jména postav, které vystupují ve Werichových pohádkách. Jak lépe pojmenovat královského syna, jenž miluje vše silné a jezdí buldozerem na pásech kombinovaným s bagrem, než Siloslav. Nebo jeho bratra jezdícího v nejrychlejších autech zvaného Rychlomil. Jedná se o jména typu *nomen omen*.

Vařejková ve svém *Pohádkovém Fimfáru Jana Wericha* označuje Wericha za obratného glosátora. Autorovy komentáře se objevují převážně v pásmu vypravěče. Glosy slouží především k pobavení čtenáře, sdělení postřehů a také k nadechnutí k dalšímu vyprávění. V jeho poznámkách nechybí ironie, sarkasmus a humorný nadhled.

Nejen ve svých glosách, ale v celém textu Werich pracuje se svým recipientem. Dává mu prostor příběh dále rozvíjet a bavit se odhalováním jinotajů a hledáním dalších denotátů.

Neméně humorná jsou pojmenování vesnic a měst. Pokud se chceme dostat na výlet nejdále, co to jde, zavede nás pohádka *Fimfárum*, podle níž se jmenuje celá kniha, do vesničky Nejeddale. Ovšem u tohoto jednoho názvu Werich nekončí. Ukažme si na ukázce, jak popisuje cestu právě do této vesničky:

„Musíte jet osobním vlakem, čím osobnějším, tím lepší, a pojedete přes Důvěřov, Vejtahy do Samochval. V Samochvalech přeseďte na lokálku a jedete přes Tůdlety, potom přes Támhlety, až přijdou Tůdletamy. V Tůdletamech vystoupíte a vezmete si autobus. Ten jede přes Horní Dedál, pak přes Dolní Dedál, až potom přijedete do vesnice, která se jmenuje Nejeddale. No, a i kdybyste chtěli jet dál, tak v Nejdáli už dál jet nemůžete, protože ta vesnice se jmenuje proto Nejeddale, protože tam už ta silnice nejde dál.“⁸⁰

Zůstaneme-li u této ukázky, můžeme najít další prvek, který Werich ve svých pohádkách využívá, aby navodil vtípnou atmosféru. Máme na mysli hru s významem slov. Výše uvedený osobní vlak je tím lepší, čím osobnější je. To samé se odehrává, v případě

---

⁸⁰ WERICH, Jan. *Fimfárum*. Albatros, 1977, str. 21.

Palečka, kterého spolkně kráva a on se ocitá v jejích útrokách. Poté, co jej nakonec vyndají, sedí v knize a listuje si. Stejně úsměvně působí situace v pohádce *Fimfárum*, kdy se chce nešťastný kovář utopit, zachraňuje jej vodník a říká mu:

„*No, ale když už ti čert pomoh, to ti vodník pomůže taky. Když už pro nic jinýho, že jsme Češi a že jsme oba z tradice proti vrchnosti. Vlez mi na záda, musíme proti proudu k hornímu mlejnu.*“

Na větě *Vlez mi na záda!* není samozřejmě nic neobvyklého a vtipného, ovšem jejím zasazením do citovaného kontextu evokuje smích. Podobně jako představa toho samého kováře, jak kašle směrem k zámku, a proto má být potrestán.

Vrátíme-li se k citované ukázce, nemůže si nevšimnout autorovy narážky rozváděné „mezi řádky“. Po roce 1948 zažíval náš národ nelehkou situaci. Werich odkazuje k odboji proti režimu a vyzdvihuje bojovnost českého národa, který se nikdy v historii nepoddal útlaku a nadvládě. Dále také cítíme dvojsmyslnost slovního spojení *musíme proti proudu*. Lze jej chápat jak v doslovné, tak metaforické rovině, která odkazuje k autorově době. Autor čtenáři dává odvalu vzepřít se normám režimu. To odpovídá i faktu, že *Fimfárum* bylo psáno v nelehkém období autorova života. Na jedné straně mu hrozila cenzura a perzekuce kvůli některým výrokům v Divadle ABC. A na straně druhé se Jan Werich potýkal s vážnými zdravotními komplikacemi.⁸¹

Právě kvůli napjaté politické situaci je dílo plné jinotajů a satiry. Ovšem sám Werich tvrdí, že vyjádření v podobenstvích je mnohdy zábavnější, než mluvit přímo.⁸²

Novotvary Werich nepoužívá jen ve spojení s místními názvy. V *Palečkovi* velký pes čmouchá kolem, tak nás nepřekvapí, že nemá čenich, ale čmouchák. Originálnost jazykových prostředků se projevuje především ve výběru sloves. Uveďme si pro představu jen některé příklady: *prase zgejzlo, šupajdili, zarejdoval, fixlovat a hajdy k rybě*.

Také nadávky a urážlivá slova mají v tvorbě Wericha legrační podobu. Jelikož Paleček byl tak maličkatý, sesypaly se na něj od loupežníků výrazy typu:

„... *ty špunte! Ty špetko, ty drtku, ty titěro,*...“⁸³

---

⁸¹ VAŘEJKOVÁ, Věra. *Pohádkové Fimfárum Jana Wericha*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1995, 67 s. Spisy Masarykovy univerzity v Brně.

⁸² VAŘEJKOVÁ, Věra. *Pohádkové Fimfárum Jana Wericha*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1995, 67 s. Spisy Masarykovy univerzity v Brně.

Lakomý Marek v pohádce *Moře, strýčku, proč je slané?* je charakterizován jako: držgrešle, kolenovrt nebo chamtil.⁸⁴

Jak je z některých ukázek patrné, pohádky jsou vyprávěny hovorovým - velmi expresivním jazykem, což umocňuje přívětivost a někdy směšnost vyprávěného.

„Učitel právě uzavíral: „... a pomodlíme se ještě za Barku...“

Barka napjala uši. Přitáhla se výš, stála na škopíku na špičkách jako baletka.

„... aby nebyla tak lakomá,“ povídá nejstarší Žofka a po ní Pepa:

„... aby nebyla tak závistivá!“

„... a tak špinavá...“ vpadl Tomáš.

„... a neučesaná...“ mladší Xaver, a ještě mladší Felix:

„... ne tak ošklivácká...“

Bobeš: „... aby nemořila prasátka hladem...“

Růženka: „... a kočičky a ...“

Libuše: „... pejsky ...“

„... a aby nežrala žížaly,“ uzavřel Tonda s mastnou bradou.⁸⁵

Komicky nám sama o sobě připadají různá přirovnání. Ani ve Werichově *Fimfáru* o ně není nouze. Nejedna postava kouká na druhou jako blázen. Ovšem mnohonásobně vtipnější jsou nová přirovnání vymyšlená jako na míru šitá danému příběhu. Vlas obra z pohádky *Jak na Šumavě obři vyhynuli* nebyl jen tak obyčejně silný:

„...vlas obří byl tlustý jako dietní párek...“⁸⁶

Werich umocňuje komičnost svých slov pomocí humorných přívlastků. V tomto případě přidává ke slovu párek atribut dietní. Díky kontrastu graduje komičnost výrazu.

Dále rybářova žena, která nemohla usnout, je popsána jiným přirovnáním:

„Převalovala se na posteli jako sousto trávy ve volské tlamě.“⁸⁷

---

⁸³ WERICH, Jan. *Fimfárum*. Albatros, 1977, str. 109.

⁸⁴ WERICH, Jan. *Fimfárum*. Albatros, 1977, str. 77.

⁸⁵ WERICH, Jan. *Fimfárum*. Albatros, 1977, str. 63.

⁸⁶ WERICH, Jan. *Fimfárum*. Albatros, 1977, str. 41.

⁸⁷ WERICH, Jan. *Fimfárum*. Albatros, 1977, str. 36.

Pro umocnění jazykové komiky Werich užívá gradaci. Konkrétně lze v jeho pohádce *O rybáři a jeho ženě* najít asyndetonický výčet:

„A před trůnem tlačence sultánů, šachů, maháradžů, rádžů, džů, ů.“⁸⁸

Poetiku lidové předlohy, ze které Werich vychází, lze spatřovat i v úvodních frázích některých jeho adaptací. Právě tyto otevírací formulace autor pozměňuje tak, že již samotný úvod pohádky čtenáře dokonale pobaví. U *Líné pohádky* dochází jak k této obměně, tak k doslovnému pochopení některého významu slov:

„Bylo jednou jedno království.

Bylo pouze jednou, protože takové království se nedá dvakrát opakovat.“⁸⁹

Nepřekvapí nás, že se u Wericha nedočkáme tradičního: *Za devatero horami a devatero řekami...*, ale můžeme se pobavit jiným začátkem pohádky:

„Znám jednu vesnici za sedmi serpentinami a devíti rigoly na jih od Prahy...“⁹⁰

Tato citace z pohádky *Král měl tři syny* poukazuje na propojení variované otevírací formule se zcivilněným pohádkovým chronotopem.

Již jsme psali o originalitě některých sloves. Musíme ovšem také zmínit, že velice často Werich umocňuje komičnost svého vyprávění tím, že naopak slovesa vynechává a nahrazuje je různými citoslovci, která dokreslují děj i po zvukové stránce.

Dokonalou ukázkou jazykové komiky a neskutečné fantazie Wericha je pohádka *Chlap, děd, vnuk, pes a hrob*. Název i sama celá pohádka se skládá pouze z jednoslabičných slov. Sám autor jí dal trefný a vtipný podnázev - *Úsporná pohádka*.

Jak již bylo řečeno, dílo je především psáno v hovorovém jazyce, v textech ovšem není nouze ani o nejrůznější básnické prostředky. Mezi nejčastější, které jsou užity za účelem pobavení, patří personifikace:

---

⁸⁸ WERICH, Jan. *Fimfárum*. Albatros, 1977, str. 34.

⁸⁹ WERICH, Jan. *Fimfárum*. Albatros, 1977, str. 71.

⁹⁰ WERICH, Jan. *Fimfárum*. Albatros, 1977, str. 47.

„Kaše rozvalila chalupu, povalila holubník a už si to patlala do chlíva...“⁹¹

Podíváme-li se na situační komiku ve Werichově *Fimfáru*, musíme konstatovat, že ta tvoří základní kámen jeho pohádek. Humor je především založen na absurdnosti dané situace.

Situační humor se nachází v mnohých detailech, které popisují některé postavy. Ryba, kterou chytí rybář v pohádce *O rybáři a jeho ženě*, nemůže být jiná než zlatá. Ovšem Werich jde dál a rybu komicky dokresluje. Jeho kouzelná ryba tím, že je zlatá, je sedmikilová. Ovšem situační komika se nemusí týkat jen humorných detailů příběhu. Pohádka *Král měl tři syny* je dokonalým dokladem Werichova mistrného propojení jazykového a situačního humoru.

Příběh Werich zasazuje do království v moderní době. Princové nejezdí již dávno na koních, ale libují si v rychlých nebo silných automobilech. Jenže ani ty jim nestačí ke splnění úkolu od krále. Bugasseratti prince Rychlomila se rozbije kvůli špatnému stavu vozovky a Siloslavův Bull-Bagr Special uvízne v rašelině. Až třetí princ, Honza, který si na brigádě vydělá na moped, zvládne přivést svému otci klobouk se sojčím pérkem. Získává za něj království. Díky bohatství si může dovolit stále rychlejší a rychlejší závodní auto. Vyhrává nejen jeden závod - Ralley Monte Carlo, Brněnský okruh a tak dále. Ovšem kvůli vysoké rychlosti, kterou závodil, jej nemohl dohnat ani pošťák s telegramem, který mu napsal jeho otec král. Honza prozřel a začal obdivovat prosté krásy světa. Pohádka končí nad půllitrem plzně, kdy se princovi zdá číšnice s každým douškem hezčí a hezčí.

Na situační komice je také postavena pohádka *Tři sestry a jeden prsten*. Napoví nám to již sám začátek pohádky:

„Na trávníku před hospodou seděly tři sestry a pily pivo z velkých korbelů.“⁹²

Pro umocnění komiky a napětí pracuje autor s gradací. Děj svých pohádek dynamizuje a stupňuje napětí.

Humor ve Werichově *Fimfáru* je založen především propojení jazykové komiky se situační komice. Využívá absurdnosti a paradoxů tak typických pro nonsensovou literaturu. Komično dokresluje pomocí různých výše uvedených jazykových prostředků. Wericha lze považovat za mistra hry se slovy. Nemalý podíl na vtipnosti jeho děl má

---

⁹¹ WERICH, Jan. *Fimfárum*. Albatros, 1977, str. 81.

⁹² WERICH, Jan. *Fimfárum*. Albatros, 1977, str. 95.

i osobitý Werichův styl vyprávění známý i z jeho divadelních představení a filmové tvorby.

4.2 Miloš Macourek

4.2.1 Život a dílo Miloše Macourka

Miloš Macourek (1926 - 2002) je považován za jednoho z nejznámějších autorů děl pro děti. Během svého života vystřídal několik různých povolání. Dělníkem v tiskárně počínaje a scénáristou Filmového studia Barrandov konče. Díky práci u filmu navštívil mnoho exotických míst a jeho cesty měly vliv na jeho literární tvorbu. 80. léta byla pro jeho kariéru zlomová, rozhodl se plně věnovat psaní a stal se z něj spisovatel z povolání.

Počátky Macourkovy literární kariéry jsou spjaty s francouzským básníkem Jacquesem Prévertem, jehož verše překládal. Sám vydal v roce 1958 sbírku veršů *Člověk by nevěřil svým očím*. Ovšem k nejoblíbenějším patří jeho tvorba pro děti. Stylem své tvorby Macourek navazuje Carrolla. Jejich příběhy spojuje motiv dítěte, které přechází do světa fikce. Reálný svět se u Macourka prolíná s fikčním. Dále oba zmínění autoři rozpracovávají absurdní situace založené na doslovném pochopení slov a slovních spojení. Z literárních děl uveďme *Jakub a dvě stě dědečků*, *O chlapečkovi, který se stal kredencí* nebo *Mravenečník v počtenci*.⁹³

Podle jeho scénářů vznikl ne jeden slavný animovaný seriál, k asi nejsledovanějšímu patří *Mach a Šebestová*. Z televizních seriálů, na kterých se podílel, uveďme alespoň *Arabelu*, *Létajícího Čestmíra* a *Křečka v noční košili*.⁹⁴

---

⁹³ URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. 1. vyd. V Olomouci: Votobia, 2003.

⁹⁴ www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1284. 10.03.2014

4.2.2 Jakub a dvě stě dědečků

Soubor pohádek *Jakub a dvě stě dědečků* je jedna z prvních sbírek Miloše Macourka určená pro dětského čtenáře. Prvně vyšla v roce 1963 a obsahuje sedmnáct krátkých pohádkových příběhů.

Všechny texty spojuje závěrečná výchovná pointa, která má v dítěti pěstovat slušné chování. Děti se z vtípných a někdy až absurdních příhod například naučí, že není zdravé jíst bonbony, ale naopak by měly pravidelně mít na talíři rybu, nemají lhát a být neustále nespokojené. Poučení je v knize podáváno hravou a nenásilnou formou na bázi nadsázky. Macourek se snaží výchovný aspekt podat dětskému recipientovi pomocí stavby svých pohádek, které odrážejí dětské vidění světa.

Knih *Jakub a dvě stě dědečků* představuje přesně takový macourkovský humor, jak jej známe i z dalších již zmíněných děl. Motiv hry prostupuje všechny vrstvy díla, ve kterém můžeme najít různé onomatopoické prvky, slovní hříčky, kalambúry nebo homonymické či synonymické řady. Podle Urbanové pro vyprávění svých pohádek využívá často Macourek spontánní řečový tok výpovědi s využitím nonsensové hravosti.⁹⁵ Lze tedy říci, že hra je základním stavebním kamenem jeho tvorby.

Při psaní vychází Macourek z prosté každodenní situace. V dílech především vystupují personifikované obyčejné předměty, které se nacházejí v každé domácnosti. Kouzlo tkví v tom, že autor právě takovou věc či situaci ozvláštňuje.

Typickým rysem u Macourka je tematizace jazykové hry. V jazykové komice těžší především z doslovného pochopení frazémů. Uváděli jsme již Ivánka, který hltal každé slovo a neustále tloustl, ale můžeme se zde i setkat například s hrochem, který měl opravdu hroší kůži, přes kterou neprošla ani injekční jehla.

Dále Macourek pracuje s významy slov. V pohádce *Barborka a cucavé bonbony* rozvádí významy slova zub:

„A opravdu jedla jeden za druhým a zoubky se nudily, a tak si zase hrály na schovávanou a zase se rozpočítávaly, a jak se rozpočítávaly, vždycky některý vypadl, a než Barborka snědla celý sáček cucavých bonbonů, všechny zuby byly pryč, jeden se stal zubem v klíči,

---

⁹⁵ URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. 1. vyd. V Olomouci: Votobia, 2003.

*jiný zubem v hřebenu, jenom vpředu zbyl jeden malý a bílý zoubek a ten se na Barborku smutně díval.*⁹⁶

Jak jsme již uvedli, nonsens je postaven na principu hry. Ukázka nám dokládá, že Macourek vystavěl celý děj pohádky na hře. Samotné personifikované zoubky hrají hru na schovávanou, dále hrají hru, při které se rozpočítávají a jeden musí z kola ven. V souladu s doslovně pochopenou frází, musí skutečně jeden zub Barborce vypadnout. A v neposlední řadě je humornost situace umocněna zmíněnou hrou se slovy, kdy se na základě jazykové homonymie zoubky proměňují například v zub v klíči nebo zub v hřebenu.

Komickou atmosféru vytváří Macourek díky dětskému bezelstnému pohledu na svět. Využívá při tom dětské mluvy. K prostředkům jazykové komiky v jeho dílech patří také hyperbola, kterou spatřujeme nejvíce v pohádce *O modrém hrnci, který rád vařil rajskou omáčku* nebo *O křečkovi, který snědl dědu Mráze*.

*„Křeček má hrozně velikou pusou, a to proto, že si v ní dělá zásoby. Kdybyste se mu tam podívali, to byste se divili, jak to tam má hezky zařízeno. Má tam poličky s nastříhanými papíry a na nich cibuli a česnek, trochu husího sádla, kousek špeku a samozřejmě zavařeniny.*⁹⁷

Mnoho vtipných situací vzniká tím, že zvířata jednají jako lidé. Macourek personifikuje a ozvláštňuje obyčejné věci, které se nachází všude kolem nás, a proto se stávají neobyčejnými. Tento jeho postup je úzce spojen se situační komikou. Proto nás nepřekvapí, že si koberec stěžuje, že je bit a hrnec se rozhodne, že když už teče a nechtějí jej spravit, tak poteče alespoň pořádně a vytvoří řeku.

Dá se říci, že Macourek si zakládá především na absurdnosti situace. Proto není ojedinělým jevem, že stonožka si na botkách odnáší celý park a ten mizí z povrchu zemského. Nebo se ulice v parném letním dni sebere a jde se do restaurace napít. Lze říci, že v Macourkových pohádkách je vše možné. Pro příklad cirkusový lev jede do Afriky k babičce na prázdniny, kde se opaluje, Konrád si upíše nos, místo něj si nasadí kliku a nikdo si toho nevšimne.

---

⁹⁶ MACOUREK, Miloš. *Jakub a dvě stě dědečků*. Praha, 1963, str. 13.

⁹⁷ MACOUREK, Miloš. *Jakub a dvě stě dědečků*. Praha, 1963, str. 59.

4.3 Ludvík Aškenazy

4.3.1 Život a dílo Ludvíka Aškenazyho

Život Ludvíka Aškenazyho byl velice pestrý. Narodil se 1921 v Českém Těšíně. Svá studia strávil v polském Lvově, kde studoval slovanskou filologii. Během druhé světové války se účastnil bojů pod vedením Ludvíka Svobody.

Po válce pracoval jako reportér a politický komentátor. Co se týče jeho literární tvorby, k jeho prvotinám patřily především reportáže, které ovšem byly pod vlivem komunistického režimu. Po úspěšném prozaickém díle *Dětské etudy* se Aškenazy zaměřil především na prózu určenou dětem. A od druhé poloviny padesátých let se práce spisovatele stala jeho hlavní obživou.

Rok 1968 znamenal pro Ludvíka Aškenazyho a celou jeho rodinu odchod z rodného Československa. Novým domovem se jim stalo západní Německo. Emigrace neznamenal konec tvorby. Nadále psal svá díla především pro dětské čtenáře, zpočátku v češtině, ale později tvořil pouze v němčině.

Ani Německo se však nestalo jeho trvalým útočištěm a v roce 1976 odchází do Bolzana v Itálii, kde v roce 1986 umírá.

Zaměříme-li se na díla Ludvíka Aškenazyho, která jsou určena především dětem, musíme zmínit jediný pokus o celistvý román *Putování za švestkovou vůní aneb Pitryšek neboli strastiplné osudy pravého trpaslíka*. Dále v šedesátých letech vydal knihy - *Osamělý létající talíř*, *Praštěné pohádky* nebo *Cestopis s jezevčíkem*.

4.3.2 Praštěné pohádky

Praštěné pohádky poprvé vyšly v roce 1965 ve Stáním nakladatelství dětské knihy v Praze. Sbíрка obsahuje 25 originálních pohádkových příběhů, které jsou doprovázeny vtipnými kresbami od Bohumila Štěpána.

Jak sám autor již názvem naznačil, nejedná se o pohádky ledajaké, ale praštěné. Akškenazy se v knize projevil jako mistr jazykové i situační komiky. Svě povídání staví na absurditě a parodii.

V první řadě se budeme zabývat jazykovou hrou. Jakmile má slovo nebo slovní spojení vícero významů, Aškenazy toho výtečně využije. A tak míč nemá jen nafukovací duši, ale i tu lidskou. Talíř se vykutálí z kredence, protože má již vykutálenost vrozenou.⁹⁸ A rozhodl se odejít pryč, jelikož na něj položili chlupaté knedlíky:

„Jednou, když na něm podali chlupaté knedlíky, ale strašně chlupaté, řekl si: Tak tohle ne, to si líbit nenechám, já takhle žít nebudu. Dávat na růžičku, i když vybledlou, chlupaté knedlíky, to je trochu urážlivé.“⁹⁹

Komiky dosahuje taktéž doslovným vyložením některých pořekadel stejně jako Macourek. V pohádce *Nejslavnější stojka* se mluví o lidech, kteří jsou tak chytří, že nepotřebují ani nosit tašku, vše mají v hlavě. A právě o takovém muži je tato pohádka:

„Děti, dneska jsem ale skutečně ztratil hlavu. Ale doopravdy.

A všichni hned začali říkat:

Ale ne, tati, to přece ne, Ty abys ztratil hlavu? Ale tatínku náš drahý!

Jak si ale sedl k polévce, tak hned uviděli, že skutečně žádnou hlavu nemá.“¹⁰⁰

To samé provedl Aškenazy v příběhu *Oko s pořekadlem - Mohl na tom oči nechat*.

„Když se někomu něco moc líbí, tak na tom může oči nechat. Ale většina lidí si je radši honem vezme zpátky. A tak se vlastně nikdy nepozná, jak se komu co líbí.“¹⁰¹

Na základě grafické podobnosti slov vytváří autor také různé vtipné říkanky a básničky. Například:

„Pane hrabě, zahrajte nám na hrábě.“¹⁰²

---

⁹⁸ AŠKENAZY, Ludvík. *Praštěné pohádky*. 1965, str. 51.

⁹⁹ AŠKENAZY, Ludvík. *Praštěné pohádky*. 1965, str. 51.

¹⁰⁰ AŠKENAZY, Ludvík. *Praštěné pohádky*. 1965, str. 67.

¹⁰¹ AŠKENAZY, Ludvík. *Praštěné pohádky*. 1965, str. 84.

¹⁰² AŠKENAZY, Ludvík. *Praštěné pohádky*. 1965, str. 78.

Komičnost textů umocňuje i způsob, jakým jsou některé pohádky předávány. Aškenazy vypráví své příběhy z pozice dítěte. Proto nás nepřekvapí slova typu hrozitánský a podobně. Ovšem nejen dětská mluva je prostředkem jazykové komiky *Praštěných pohádek*. Ale i nadávky. V celku *Netopýr* uráží sova netopýra těmito nevybranými, avšak vtipnými slovy:

„Jdi do háje zelenýho, radare jeden krátkozrakej, plešatej.“¹⁰³

Aškenazy si ve svých příbězích také rád hraje se jmény postav. Humor v pohádce *Citrón* je založený na protagonistovu jménu, které zní Zdeněk Citrón. Jeho příjmení má na něj takový vliv, že se jeho postava začíná dle neseného jména vizuálně měnit, a dokonce produkuje i citrónovou šťávu.

Jazyková komika je v dílech Aškenazyho úzce propojena s komikou situační. Humorné situace jsou založené především na nereálnosti a vznikají většinou právě na základě některé z uvedených jazykových komik. Pro příklad si uveďme pohádku *Žárovka*. Velice často, pokud se zničí žárovka, říkáme doslova, že umřela. Na tomto jazykovém spojení je postavena právě hlavní zápleтка tohoto příběhu. V lidské společnosti je pohřeb projevem úcty k zemřelému. A proto kluci v pohádce řeší absurdní situaci, jak důstojně pochovat žárovku, která jim tak dobře a věrně sloužila.

Propojení jazykové a situační komiky můžeme také ukázat na příběhu *Kulový blesk*. Personifikovaná postava kulového blesku se dostává do hlavní role tím, že se rozhodne nebyt obávaná, ale pomáhat lidem. Zůstává tedy u malého Jarouška a dědy. A právě na následující ukázce v níž Jaroušek a dědeček hrají s kulovým bleskem volejbal, demonstrujeme onu provázanost jazykové i situační komiky:

„Moc do toho, Jarouši, nebouchej, řekl, ať není kraťas, a prosím tě, nesmečuj, ať si nejdřív zvykne. Hlavně tě prosím, Jaroušku, nesmečuj, abych ti nemusel jednu stříhnout, ať se nám neuzemní.“¹⁰⁴

A takových situací je Aškenazyho dílo plné. Zasmějí se nad ní jak malí čtenáři, tak i dospělí, kteří ocení i autorovu ironii a nadsázku:

---

¹⁰³ AŠKENAZY, Ludvík. *Praštěné pohádky*. 1965, str. 109.

¹⁰⁴ AŠKENAZY, Ludvík. *Praštěné pohádky*. 1965, str. 24.

*„Jenže my víme, že žádné zázraky nejsou, ani o Štědrém večeru. Jedině když o vánocích
napadne sníh. To je ještě zázrak.“¹⁰⁵*

---

¹⁰⁵ AŠKENAZY, Ludvík. *Praštné pohádky*. 1965, str. 123.

5 ZÁVĚR

V naší diplomové práci *Humor v české autorské pohádce 60. let* jsme se věnovali pohádce z aspektu genologického a vývojově historického. Vymezili jsme základní rysy pohádkových syžetových schémat, zaměřili se na specifické jazykové formulace i kompoziční postupy a principy.

Pohádky prošly dlouhým vývojem. Detailněji jsme se zabývali léty šedesátými, která byla plodná na vynikající díla nonsensového typu. K nejvýznamnějším autorům této doby patří například Jan Werich, Miloš Macourek, Alois Mikulka nebo Ludvík Aškenazy. Jejich tvorba měla nedocenitelný vliv na autory další generace.

Pohádky 60. let si kladou za jeden z hlavních cílů pobavit svého čtenáře. Z tohoto důvodu jsme hledali co možná nejpřesnější definici humoru jako takového. Docházíme ovšem k závěru, že jednotné univerzální vymezení humoru se v současné odborné literatuře nenachází. Příčinu spatřujeme v tom, že pohled na komiku je velice subjektivní, a proto je velice obtížné vytvořit takovou definici, která by obsáhla většinu pohledů na něj. My sami jsme se pokusili o sestavení takové formulace, která by vyhovovala potřebám této práce. Humor chápeme jako abstraktní pojem vyjadřující pocit pobavení provázený ve většině případů smíchem. Za jeho základní rysy považujeme nesmyslnost a překvapivost.

Humor v literatuře dělíme na komiku jazykovou a situační. V této práci jsme se soustředili na jednotlivé prostředky, jimiž je humoru dosahováno. Uvádíme příklady z roviny hláskoslovné, morfologické, lexikální i syntaktické.

Poznatky týkající se humoru aplikujeme na analýzu pohádek, hledáme formy humoru a prostředky, kterými ho autor docílil.

Syžet kouzelné pohádky je postaven především na motivu cesty hlavního hrdiny za poznáním. Motiv cesty je mytického charakteru a prověřuje protagonistovy vlastnosti, schopnosti a jeho morální sílu. Hlavní hrdina musí obstát v rozličných zkouškách a porazit personifikované zlo. Tím zachraňuje vězněnou princeznu a dostává ji za ženu. Humorné pasáže bychom v kouzelné pohádce hledali těžko.

Změna nastává s vývojem pohádky novelistické. Zde hlavní postava bojuje také proti zlu, to představuje nejčastěji zhýralá vrchnost nebo lakomý sedlák. Hrdinou se stává obyčejný člověk bez nadpřirozených schopností. Jeho moc a síla ovšem tkví v jeho chytrosti a důvtipu. Jedná se o tzv. hrdinu enšpíglovského typu, který pomocí vtipu přelstí

onoho sedláka. V novelistické pohádce převládá situační komika, která není samoučelná. Objevuje se zde satira a ironie namířená proti vrchnosti.

Oproti tomu se humor v pohádce autorské, především nonsensové, vyskytuje za účelem pobavit svého čtenáře. Autorské texty 60. let 20. století jsou založeny na propojení jazykové a situační komiky. Stavebním kamenem nonsensové literatury je především hra. Motiv hry se dostává do všech vrstev textu. Oblíbenými jsou logické i nelogické slovní hříčky. Jak sám název nonsens napovídá, díla pracují s nesmyslem a absurdností.

V interpretační části analyzujeme předního autora 60. let - Jana Wericha a jeho *Fimfárum* z roku 1960. Werich ve *Fimfáru* glosuje nejen politické problémy své doby, ale také humorně komentuje všeobecně platné společenské problémy, jako jsou gamblerství nebo alkoholismus.

Humoru dosahuje zdařilým propojením jazykové a situační komiky, které dovádí až ad absurdum. Z prostředků jazykové komiky uvedme vtipně motivovaná toponyma, doslovné pochopení významu slov nebo originální přirovnání. Ve svých pohádkách Werich často užívá komické neologismy. Především dospělý čtenář ocení humorné pasáže, které skýtají různé jinotaje. I přestože Werich vychází z lidové pohádky, chronotop svých příběhů zcivilňuje. A právě střet světa pohádkového s prvky reálného evokuje ve čtenáři smích.

Dále rozebíráme dílo *Jakub a sto dědečků* od Miloše Macourka. Kniha je ukázkovým nonsensovým dílem. Hra se stává námětem i prostředkem humoru. Komicky působí již samotné hlavní postavy. Macourek antropomorfizuje obyčejné předměty, které se nachází kolem nás. Pro umocnění grotesknosti využívá hyperbolu a nadsázku.

Třetím a posledním autorem, kterého v naší interpretační části představujeme, je neméně významný představitel nonsensové tvorby - Ludvík Aškenazy. Analyzujeme autorův soubor pohádek *Praštěné pohádky*. Již samotný název napovídá, že kniha bude plná absurdních textů směřujících až k parodii. Stejně jako Miloš Macourek oživuje Aškenazy věci kolem nás - talíř, deštník a jiné. Některé ze svých pohádek staví na doslovném pochopení frazému a na hře s homonymy. Veškerý humor dokonale dokresluje pomocí vtipných ilustrací od Bohumila Štěpána.

Pohádky vznikající v šedesátých letech 20. století se vyznačují především svou originalitou a hravostí. Jejich hlavním cílem je pobavit a rozvíjet fantazii svých čtenářů všeho věku. Pohádky nejsou určeny jen dětskému recipientovi, některé jejich jinotaje a humorné narážky odhalí a docení až dospělý čtenář.

Sám Werich považuje pohádky za prostředek, který spojuje děti i dospělé.

„Pohádky jsou jako řetěz..., obepínají svět a spojují lidi odevšad.“¹⁰⁶

---

¹⁰⁶ VAŘEJKOVÁ, Věra. *Pohádkové Fimfárum Jana Wericha*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1995, 67 s. Spisy Masarykovy univerzity v Brně.

6 SEZNAM LITERATURY

- AŠKENAZY, Ludvík. *Praštěné pohádky*. 1965.
- BERGSON, H. Smích. Praha: Naše vojsko, 1993. ISBN 80-206-0404-9.
- BORECKÝ, V. *Teorie komiky*. Praha: Hynek, 2000. ISBN 80-86202-65-8.
- BROUK, Bohuslav. *Jazyková komika: Estetická studie*. 1941.
- ČEŇKOVÁ, J. *Vývoj literatury pro mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006.
- GEJGUŠOVÁ, Ivana. *Osobnosti a díla světové literatury pro děti a mládež*. 1. vyd. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity, 2002. ISBN 80-704-2223-8.
- GENČIOVÁ, Miroslava. *Literatura pro děti a mládež: ve srovnávacím žánrovém pohledu*. 1984
- HRYCH, Ervín. *Dějiny světového humoru*. Vyd. 1. Praha: Marsyas, 253 p. ISBN 80-901-2757-6.
- HRYCH, Ervín. *Velká kniha světového humoru*. 1. vyd. Praha: Regia, 607 s. ISBN 80-863-6730-4.
- CHALOUPKA, Otakar. *Kontury české literatury pro děti a mládež: od začátku 19. století po současnost*. 1984.
- CHALOUPKA, Otakar. *O literatuře pro děti*. 1989.
- CHALOUPKA, Otakar. *Příruční slovník české literatury od počátků do r. 1945: významní autoři a jejich tvorba, díla neznámých tvůrců staré literatury, nejčastější literární termíny, hlavní literární skupiny a směry, historická období*. 1. vyd. Adonai, 2001, 599 p. ISBN 80-865-0021-7.
- LEDERBUCHOVÁ, L.: *Průvodce literárním dílem. Výkladový slovník základních pojmů literární teorie.*, 2002.
- MACOUREK, Miloš. *Jakub a dvě stě dědečků*. Praha, 1963.
- PYTLÍK, Radko. *Malá encyklopedie českého humoru*. 1982.
- SIROVÁTKA, Oldřich. *Česká pohádka a pověst v lidové tradici a dětské literatuře*. 1. vyd. V Brně: Ústav pro etnografii a folkloristiku, Akademie věd České republiky, 1998, 207 s. ISBN 80-850-1006-2.
- Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984.
- TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. 1. vyd. České Budějovice, 1992. ISBN 80-704-0055-2.

- URBANOVÁ, Svatava. *Meandry a metamorfózy dětské literatury*. 1. vyd. V Olomouci: Votobia, 2003, 183 p. ISBN 80-719-8548-1.
- URBANOVÁ, Svatava a Milena ROSOVÁ. *Žánry, osobnosti, díla: (historický vývoj žánrů české literatury pro mládež - antologie)*. Vyd. 4 (upr. a dopl.). Ostrava: Ostravská univerzita - Filozofická fakulta, 2003. ISBN 80-704-2625-X.
- VAŘEJKOVÁ, Věra. *Česká autorská pohádka*. Brno: Cerm, 1998, 16 s. Item. ISBN 80-720-4092-8.
- VAŘEJKOVÁ, Věra. *Pohádkové Fimfárum Jana Wericha*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1995, 67 s. Spisy Masarykovy univerzity v Brně. ISBN 80-210-1211-0.
- VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. 1977.
- VYHLÍDAL, Zdeněk. *Klasická pohádka a skutečnost*. 1. vyd. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2004. ISBN 80-726-6164-7.
- WERICH, Jan. *Fimfárum*. Albatros, 1977.
- www.is.muni.cz/th/350510/pedf_b/BAKALARSKA_PRACE_oficialni_verze_zpsdovsx.pdf 10.03.2014
- www.kzv.kkvysociny.cz/Default.aspx?id=865 10.03.2014
- www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1284&hl=macourek+ 10.03.2014
- www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=607&hl=mikulka+ 10.03.2014
- www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1284 10.03.2014
- www.nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3959 10.03.2014
- www.theses.cz/id/mqn0pa/autorska_pohadka_v_soucasne_ceske_literature_pro_deti.pdf 10.03.2014

7 RESUMÉ

Эта дипломная работа называется *Юмор в чешской авторской сказке 60-ых годов* и повествует о сказках и их юморе. Работа распределена на две главные части - теоретическую и интерпретационную.

В теоретической части есть разработанная история и основное деление сказок. Основное внимание уделено сказкам, которые возникли в 60-ых годах. В этом времени появилось очень много замечательных произведений.

Потом здесь характеристика юмора, который распределенный тоже на две части - языковой и ситуационный юмор. В теоретической части показаны примеры разных видов средств необходимых для возникновения юмора в этих произведениях. Работа тоже включает в себе сравнение юмора в новеллистической сказке и сказке авторской.

Вторая часть дипломной работы содержит интерпретационную часть. Здесь анализ выдающихся писателей, которые писали сказки в 60-ых годах. Анализируется собрание *Фимфарум* Яна Вериха, дальше *Якуб и сто дедушек* Милоше Мацоурка и *Чокнутые сказки* Лудвика Ашкеназы.

Дипломная работа показывает на большое значение, влияние и обаяние сказок и их юмора.

8 PŘÍLOHY

- 1) *Jakub a dvě stě dědečků - Stonožka, boty a ukradený park*¹⁰⁷
- 2) *Jakub a dvě stě dědečků - O modrém hrnci, který rád vařil rajskou omáčku*¹⁰⁸
- 3) *Praštěné pohádky - Osamělý talíř*¹⁰⁹
- 4) *Praštěné pohádky - Nejslavnější stojka*¹¹⁰

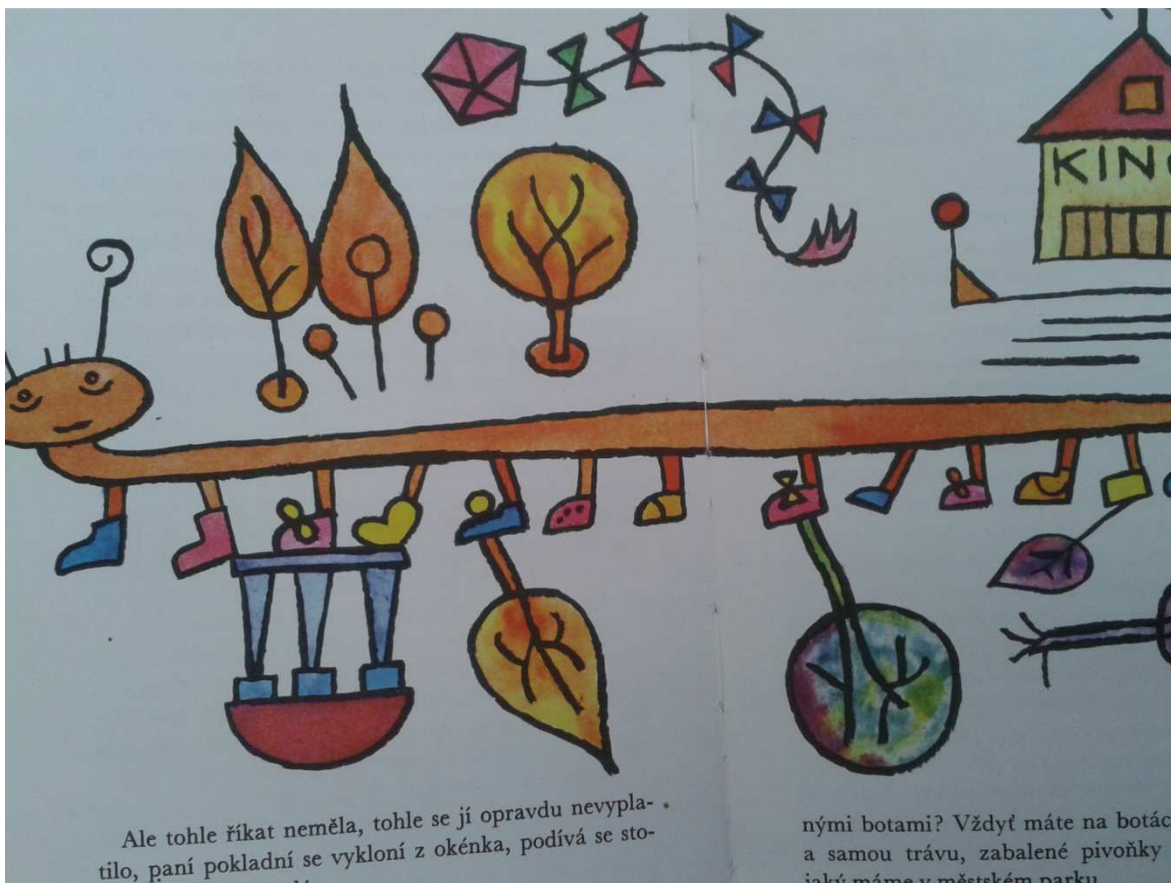
---

¹⁰⁷ MACOUREK, Miloš. *Jakub a dvě stě dědečků*. Praha, 1963, str. 56.

¹⁰⁸ MACOUREK, Miloš. *Jakub a dvě stě dědečků*. Praha, 1963, str. 34.

¹⁰⁹ AŠKENAZY, Ludvík. *Praštěné pohádky*. 1965, str. 52.

¹¹⁰ AŠKENAZY, Ludvík. *Praštěné pohádky*. 1965, str. 69.

Ale tohle říkat neměla, tohle se jí opravdu nevyplatilo, paní pokladní se vykloní z okénka, podívá se sto-

nými botami? Vždyť máte na botách a samou trávu, zabalené pivoňky jaký máme v městském parku.

